

333
683

В. Б О Р О Д А Т И Й

СОБІВАРТІСТЬ

ПРОДУКЦІЇ

І РЕНТАБЕЛЬНІСТЬ

КОЛГОСПНОГО

ВИРОБНИЦТВА

ОНЛ
надван

555
683

В. БОРОДАТИЙ

СОБІВАРТІСТЬ
ПРОДУКЦІЇ
І РЕНТАБЕЛЬНІСТЬ
КОЛГОСПНОГО
ВИРОБНИЦТВА

ВИДАВНИЦТВО
ПОЛІТИЧНОЇ
ЛІТЕРАТУРИ
У К Р А І Н И
Київ - 1987

Одесский институт народного
хозяйства
БИБЛИОТЕКА
Отдел обработки

287116

ПРОЦЕРКА
2009

Потребам сільського господарства, його неухильному піднесенню Комуністична партія надає великого значення. Вона вимагає від трудівників села господарювати так, щоб кожний колгосп чи радгосп не тільки вирощував високі врожаї всіх культур, одержував вдосталь молока, м'яса й інших продуктів тваринництва, а й з року в рік знижував затрати праці, матеріальних засобів на одinicю продукції, мав прибуток від неї, тобто, щоб виробництво її було рентабельним.

Рентабельність виробництва, як підкреслено в рішеннях березневого (1965 рік) Пленуму ЦК КПРС, XXIII з'їзду КПРС, у сучасних умовах розвитку сільського господарства є найважливішим показником діяльності колгоспів.

У цій роботі кандидат економічних наук В. П. Бородатий, проаналізувавши діяльність багатьох колгоспів республіки, висвітлює шляхи зниження собівартості сільськогосподарської продукції і підвищення рентабельності колгоспного виробництва.

Книга розрахована на спеціалістів сільського господарства, економістів, пропагандистів, на тих, хто вивчає економіку сільськогосподарських підприємств.

КИЇВСЬКА КНИЖКОВА ФАБРИКА

1-8-5
ЗППЛ-260-67

Березневий (1965 рік) Пленум ЦК КПРС поклав початок новому етапу в розвитку соціалістичного сільського господарства. На Пленумі було глибоко проаналізовано стан справ у колгоспах і радгоспах, виявлено причини їх відставання і вжито конкретних заходів по піднесенню економіки господарств.

Основні причини відставання сільського господарства полягали в тому, що не досить повно враховувались вимоги економічних законів розвитку соціалістичного виробництва, ігнорувались принципи матеріальної зацікавленості, припинувалась роль економічних підойм, переважали методи адміністративного втручання у господарську діяльність артілей.

Велику програму дальшого розвитку сільського господарства накреслив XXIII з'їзд партії. Директивами з'їзду передбачено *«збільшити в 1966—1970 роках середньорічний обсяг виробництва сільськогосподарської продукції на 25 процентів порівняно з середньорічним обсягом виробництва цієї продукції в минулому п'ятиріччі»*. Виробництво зерна піднести в цілому по країні на 30 процентів. Українські хлібороби за цей час валовий збір зерна мають довести до 37—38 мільйонів тонн.

Головним шляхом збільшення виробництва продукції землеробства є підвищення врожайності всіх сільськогосподарських культур. Ось чому партія поставила завдання раціонально використовувати земельні угіддя, запровадити правильні сівозміни, впроваджувати найкращі сорти зернових та інших культур, ефективно використовувати мінеральні та органічні добрива, провести велику роботу по меліорації земель, розгорнути боротьбу

з ерозією ґрунтів, організувати роботу по створенню полезахисних лісонасаджень.

У цій п'ятирічці працівники сільського господарства мають забезпечити дальше зростання виробництва м'яса, молока, вовни і яєць головним чином шляхом підвищення продуктивності праці, а також збільшення поголів'я худоби і птиці на основі всемірного зміцнення кормової бази.

Директивами ХХІІІ з'їзду КПРС по п'ятирічному плану розвитку народного господарства СРСР на 1966—1970 роки передбачено значно зміцнити матеріально-технічну базу сільськогосподарського виробництва.

Успішно виконати завдання, поставлені ХХІІІ з'їздом КПРС по розвитку сільського господарства, неможливо без науково обґрунтованих економічних розрахунків, без економічного аналізу сільськогосподарського виробництва.

Головне завдання кожного колгоспу і радгоспу полягає в тому, щоб у сучасних умовах розвитку сільського господарства не тільки одержувати якнайбільше продукції, але й зменшувати витрати праці та матеріальні засоби на одиницю продукції. Важливо знати не тільки те, скільки вироблено продукції, а й скільки витрачено матеріальних засобів і праці, яка собівартість одиниці продукції.

Ще не так давно в економічній науці панувала думка, що дія закону вартості при соціалізмі, мовляв, не поширюється на колгоспне виробництво, що в цих умовах не можна застосовувати такі економічні категорії, як господарський розрахунок, собівартість, рентабельність та ін.

Практика відкинула ці неправильні погляди і показала, що, не знаючи цих питань, не порівнюючи виробничих затрат з результатами виробництва, не можна правильно спрямовувати розвиток господарства. Керувати господарством без аналізу економічної ефективності виробництва — значить керувати наосліп.

Ось чому Комуністична партія поставила завдання перед працівниками народного господарства, зокрема сільського господарства, постійно дбати про підвищення економічної ефективності суспільного виробництва. «Головна увага в усіх ланках планування і керівництва господарством, — вказується в Програмі КПРС, —

повинна бути зосереджена на найбільш раціональному і ефективному використанні матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, природних багатств і усуненні зайвих витрат і втрат. Досягнення в інтересах суспільства найбільших результатів при найменших затратах — такий непорушний закон господарського будівництва»¹.

Соціалістична система господарства, економічною основою якої є суспільна власність на засоби виробництва, відкриває необмежені можливості раціонального та економічного ведення господарства. Проте можливості самі по собі нічого не дадуть, якщо по-справжньому не організувати боротьбу за втілення в життя накреслених партією заходів по економічному веденню господарства. ХХІІІ з'їзд партії закликав усіх трудящих нашої країни посилити роботу по поліпшенню господарської діяльності всіх підприємств, оголосити безпощадну війну марнотратству у використанні сировини, матеріалів, електроенергії і т. ін. Партія вимагає, щоб господарські та партійні керівники, всі трудящі глибоко вивчали питання економіки виробництва, знали, в що обходиться виробництво одиниці продукції.

Як вказувалось на березневому (1965 рік) Пленумі ЦК КПРС, за основу об'єктивної оцінки громадської діяльності сільськогосподарських підприємств треба брати такий показник, як рівень рентабельності. Кожний колгосп, кожний радгосп повинен господарювати так, щоб забезпечити рентабельність виробництва.

Це завдання можна успішно розв'язати тоді, коли господарство витрачає на виробництво одиниці продукції якнайменше праці, матеріальних засобів і коштів. Ось чому так важливо вести боротьбу за зниження собівартості одиниці продукції і на цій основі підвищувати рівень рентабельності колгоспного виробництва.

Заходи партії і уряду створили сприятливі умови для різкого піднесення економіки колгоспів і радгоспів, для поліпшення матеріального добробуту трудівників села. Проте ця важлива робота потребує багато зусиль й енергії, уміння. Вона успішно виконуватиметься тоді, коли буде спиратися на ініціативу, знання й досвід широких мас колгоспного села.

¹ Програма Комуністичної партії Радянського Союзу, Держполітвидав УРСР, 1962, стор. 75.

СОБІВАРТІСТЬ ПРОДУКЦІЇ — ВАЖЛИВИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ПОКАЗНИК ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КОЛГОСПІВ

ПОНЯТТЯ СОБІВАРТОСТІ.
ЕЛЕМЕНТИ ТА СТРУКТУРА СОБІВАРТОСТІ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

В результаті господарської діяльності кожний колгосп одержує певну кількість сільськогосподарської та іншої продукції. Вся сукупність цієї продукції, створена працею колгоспників у громадському господарстві протягом року, називається *валовою продукцією колгоспу*.

Валова продукція колгоспу виступає у двох формах — натуральній і вартісній. За натуральною формою вона складається з валового врожаю сільськогосподарських культур, валового виходу продукції тваринництва та інших галузей господарства. Крім того, в колгоспах мають місце витрати, які в поточному році не знайшли свого виразу в готовій продукції. Це так зване незавершене виробництво. Вартість приросту незавершеного виробництва на кінець року також входить у загальну суму валової продукції господарства.

За вартісною формою валова продукція артіль складається з трьох частин: вартості витрачених засобів виробництва; вартості продукту, створеного необхідною працею; вартості продукту, створеного додатковою працею.

Вартість валової продукції можна виразити такою формулою:

$$B = 3B + НП + ДП,$$

де B — вартість продукції, $3B$ — вартість витрачених засобів виробництва, $НП$ — вартість продукту, створеного необхідною працею (необхідний продукт) і $ДП$ — вартість продукту, створеного додатковою працею (додатковий продукт).

Перша частина вартості є результатом минулої, уречевленої праці, дві інші — результатом живої праці. Необхідний продукт в умовах соціалізму — це предмети і послуги, які задовольняють особисті потреби робітника і його сім'ї. Додатковий продукт — це продукт, який використовується для збільшення суспільних фондів виробничого і культурно-побутового призначення, для розширення соціалістичного виробництва в інтересах кожного трудівника і всього суспільства.

Виражені в грошовій формі затрати на витрачені засоби виробництва і оплату праці становлять *собівартість продукції*. Іншими словами, собівартість — це сума всіх затрат господарства на виробництво і реалізацію продукції, виражених у грошовій формі.

Собівартість продукції — це об'єктивна економічна категорія соціалізму. Її існування зумовлене насамперед тим, що кожне соціалістичне підприємство повинно в рамках собівартості замінити витрачені ним ресурси, щоб безперервно продовжувати виробництво. Економічне значення собівартості полягає і в тому, що вона показує величину затрат підприємства на виробництво продукції.

Категорія собівартості при соціалізмі докорінно відрізняється від категорії капіталістичних витрат виробництва. Останні показують, з якими затратами капіталу капіталіст виробляє товари, і виражають відношення експлуатації праці капіталом. Зниження витрат виробництва сприяє лише збагаченню капіталістів.

При соціалізмі категорія собівартості виражає новий, соціалістичний тип виробничих відносин, зокрема відношення працівників даного підприємства з суспільством у цілому. Зниження собівартості є важливим джерелом соціалістичних нагромаджень та піднесення матеріального добробуту народу.

Соціалістичний метод господарювання вимагає, щоб кожне підприємство здійснювало свою виробничо-господарську діяльність на основі господарського розрахунку, основною вимогою якого є забезпечення високої ефективності виробництва шляхом створення належної матеріальної заінтересованості працівників у результатах своєї праці. Впровадження господарського розрахунку передбачає заміщення витрат своїми доходами, одержання чистого доходу.

В усіх державних підприємствах, у тому числі і сільськогосподарських (у радгоспах), з самого початку їх існування господарська діяльність ґрунтувалась на господарському розрахунку, на обчисленні собівартості вироблюваної ними продукції. Втілюючи в життя ленінський кооперативний план, Комуністична партія вимагала, щоб і колгоспи впроваджували господарський розрахунок. У резолюції XIV конференції РКП(б) «Про кооперацію» (1925 рік) записано: «Організація колгоспів всякого роду (товариств, артільей і комун) повинна забезпечити розвиток їх товарності і будуватися на началах господарського розрахунку»¹.

У рішеннях XVI з'їзду партії вказувалось, що «ЦКК — РСІ повинна перевіряти організацію і хід боротьби за підвищення ефективності і якості роботи колгоспів і радгоспів, добиваючись зниження собівартості продукції, повного використання устаткування, правильної організації і підвищення продуктивності праці, розгортання соціалістичного змагання»².

На сучасному етапі розвитку колгоспного виробництва, в умовах впровадження внутрігосподарського розрахунку, питання собівартості продукції повинні бути в центрі уваги всіх працівників артільей.

Собівартість продукції — важливий економічний показник, який у великій мірі характеризує економічну ефективність виробництва. В ньому, мов у дзеркалі, відображаються результати виробничої і господарської діяльності колгоспів за той чи інший період. Аналізуючи рівень собівартості одиниці продукції, можна правильно розв'язати питання структури сільськогосподарського виробництва, його спеціалізації, розміщення на території країни. Знаючи собівартість продукції, можна визначити рентабельність виробництва кожної галузі, кожної сільськогосподарської культури, розмір прибутків. На основі рівня собівартості одиниці вироблюваної продукції держава встановлює рівень закупочних цін на сільськогосподарську продукцію колгоспів. Отже, питання собівартості, методи її обчислення мають велике значення. Від уміння правильно обчислювати,

¹ КПСР в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК, частина II, видання сьоме, Держполітвидав УРСР, 1954, стор. 144.

² Там же, частина III, видання сьоме, стор. 27.

аналізувати собівартість продукції у великій мірі залежить рівень керівництва колгоспним виробництвом, його розвиток.

Щоб уміти аналізувати цей важливий показник господарської діяльності колгоспів, знаходити резерви здешевлення одиниці продукції, потрібно насамперед розібратися в характері та видах затрат, з яких складається собівартість.

Затрати, необхідні для виробництва будь-якої продукції, бувають різні.

За своїм економічним змістом затрати, зв'язані з виробництвом продукції, поділяються на ряд однорідних груп, так звані *економічні елементи затрат*. Таких груп можна виділити чотири.

Першу групу становлять *затрати на оплату праці*. Сюди належать грошова та натуральна, додаткова оплата праці колгоспників.

До другої групи відносяться *затрати матеріальних ресурсів*, або *затрати оборотних виробничих фондів* — насіння, добрива, отрутохімікати, паливо, мастила, електроенергія, дрібний інвентар, запасні частини, ремонтні матеріали тощо. Оборотні фонди, як відомо, цілком споживаються протягом одного виробничого циклу і за цей період повністю переносять свою вартість на вироблювану продукцію.

Третю групу становлять *затрати засобів праці (амортизаційні відрахування)*. Засоби праці — це виробничі приміщення та споруди, трактори, автомашини, комбайни, сільськогосподарські машини, устаткування, інвентар тривалого користування, робоча худоба і багаторічні насадження¹. Вартість цих фондів переноситься на вироблювану продукцію поступово, в міру їх зношування.

Четверту групу становлять *затрати на оплату робіт і послуг інших підприємств та організацій, а також інші видатки* — поштово-телеграфні, командировочні, оренда приміщень і т. д.

Усі затрати, які становлять собівартість сільськогосподарської продукції, можуть бути згруповані по-різному, залежно від ознак, по яких йшло групування.

¹ Амортизація не нараховується на молоді неплодоносні сади, на полезахисні лісонасадження, а також на продуктивну худобу (її вартість після вибракування цілком відновлюється у м'ясі).

За способом віднесення затрат на собівартість виробничі затрати поділяються на *прямі* і *непрямі*. *Прямі затрати* — це такі, які можна віднести безпосередньо на виробництво певної продукції, на виконання певних послуг.

До прямих затрат належать: витрати на оплату праці, на насіння і садивні матеріали, на корми та підстилку, на органічні та мінеральні добрива, отрутохімікати, амортизаційні відрахування та витрати на поточний ремонт, витрати по експлуатації машинно-тракторного парку, витрати допоміжних виробництв, інші витрати, які можуть бути безпосередньо включені в собівартість продукції.

Непрямі затрати — це такі затрати, які не можуть бути віднесені на виробництво певної продукції. Вони зв'язані з цілим рядом продуктів, з багатьма галузями, або всім господарством. Ці затрати в свою чергу поділяються на *загальновиробничі (галузеві)* і *загальногосподарські*.

Загальновиробничі затрати зв'язані з організацією виробництва і його управлінням у даній галузі, в бригаді, на фермі. Вони складаються із затрат на оплату праці бригадирів, завідуючих фермами, агрономів, зоотехніків, на амортизацію та поточний ремонт приміщень, інвентаря та устаткування (які обслуговують яку-небудь галузь у цілому), затрати по використанню транспорту на перевезення у бригаді, на фермі.

Загальногосподарські затрати зв'язані з діяльністю господарства в цілому. До них відносяться затрати на утримання адміністративно-обслуговуючого персоналу (голови колгоспу, працівників бухгалтерії, комірників і т. ін.), амортизація загальногосподарських засобів виробництва, затрати на утримання закріпленого за управлінням колгоспу транспорту, поштово-телеграфні, командировочні витрати, страхові платежі, проценти по позиці, штрафи і т. ін.

Непрямі затрати поділяються на собівартість окремих видів продукції умовно, тобто пропорційно до прямих затрат на оплату праці.

На практиці в колгоспах при обчисленні собівартості продукції всі витрати виробництва групуються по таких статтях:

У рослинництві

1. Оплата праці (включаючи оплату праці найманих та залучених осіб)
2. Пальне і мастильні матеріали
3. Насіння
4. Добрива
5. Амортизація основних засобів
6. Поточний ремонт основних засобів
7. Інші затрати
8. Загальновиробничі і загальногосподарські затрати

У тваринництві

1. Оплата праці (включаючи оплату праці найманих та залучених осіб)
2. Витрата кормів
3. Амортизація
4. Поточний ремонт
5. Інші затрати
6. Загальновиробничі і загальногосподарські затрати

Щоб раціонально вести господарство, знижувати собівартість одиниці продукції, потрібно не тільки знати загальну суму всіх затрат, а й визначати співвідношення окремих складових частин собівартості, тобто її структуру. Структура собівартості показує частку, питому вагу кожного елементу собівартості в загальній сумі затрат на виробництво тієї чи іншої сільськогосподарської продукції. Ось яку структуру собівартості мала продукція рослинництва і тваринництва колгоспів Української РСР за 1964 і 1965 роки (в процентах):

Елементи затрат	У рослинництві		У тваринництві	
	1964 р.	1965 р.	1964 р.	1965 р.
Оплата праці	51	52	41	40
Насіння і корми	13	11	33	35
Добрива	5	5	—	—
Затрати на роботи авто- транспорту, тракторного парку, живого тягла та інші прямі затрати . . .	18	18	13	12
Накладні витрати	13	14	13	13
Разом	100	100	100	100

Щоб краще уявити структуру собівартості окремих видів продукції, наведемо структуру затрат на гектар посіву зернових і бобових культур, цукрових буряків та на утримання однієї корови в колгоспах і радгоспах Української РСР у 1965 році:

Елементи затрат	Затрати на гектар зернових та бобових		Затрати на гектар цукрових буряків		Затрати на утримання корови	
	крб.	проц.	крб.	проц.	крб.	проц.
Оплата праці	29	42,7	290	63,8	158	48,5
Насіння і корми	12	17,7	15	3,3	86	26,3
Добрива	3	4,4	33	7,3	—	—
Затрати на роботу автогоспарту, тракторного парку, живого тягла та інші прямі затрати	16	23,5	54	11,8	38	11,5
Накладні витрати	8	11,7	63	13,8	45	13,7
Разом	68	100	455	100	327	100

З таблиці видно, що в структурі собівартості продукції рослинництва і тваринництва колгоспів і радгоспів республіки найбільшу питому вагу займають затрати на оплату праці та вартість кормів. Отже, щоб знижувати собівартість одиниці продукції, потрібно насамперед значно зменшити витрати на оплату праці та здешевлювати виробництво кормів.

Аналіз структури собівартості продукції дає змогу визначити, в якому напрямі треба вести боротьбу за здешевлення одиниці продукції.

У кожній зоні, області, навіть районі, структура собівартості окремих видів продукції різна. Вона залежить від багатьох умов і обставин — рівня технічної оснащеності виробництва, продуктивності праці, врожайності сільськогосподарських культур, продуктивності громадського тваринництва і т. ін.

Для порівняння наведемо структуру собівартості центнера найважливіших видів продукції, виробленої колгоспами і радгоспами Миколаївської області в 1965 році (в процентах; див. таблицю на стор. 13).

Як видно з таблиці, питома вага затрат на оплату праці в радгоспах значно нижча, ніж у колгоспах, а видатки на роботи автотракторного парку — вищі. Це пояснюється тим, що радгоспи мають вищий рівень механізації виробничих процесів, ніж колгоспи, а отже, і вищий рівень продуктивності праці.

Великим резервом здешевлення тваринницької продукції є скорочення затрат кормів на одиницю продук-

Елементи затрат	Зернові культури		Цукрові буряки		Молоко		Свинина	
	кол-госпи	рад-госпи	кол-госпи	рад-госпи	кол-госпи	рад-госпи	кол-госпи	рад-госпи
Оплата праці	46,0	23,6	71,7	43,0	59,8	41,9	39,5	15,6
Насіння	23,1	20,8	3,0	3,3	23,2	32,9	45,0	63,2
Корми	—	—	—	—	—	—	—	—
Добрива	2,3	1,8	5,0	9,5	—	—	—	—
Затрати на роботи автогоспарту, тракторного парку, живого тягла та інші прямі затрати	23,3	41,5	15,2	23,2	11,8	13,6	11,6	16,7
Накладні витрати	5,3	12,3	5,1	21,0	5,2	11,6	3,9	4,5
Разом	100	100	100	100	100	100	100	100

ції і зниження собівартості їх виробництва. Питома вага кормів, як видно, велика. Так, у колгоспах Миколаївської області вона менша, ніж у радгоспах. Це пояснюється зокрема тим, що артіль були забезпечені кормами гірше, ніж радгоспи.

У зв'язку з тим, що на структуру собівартості впливають різні фактори, для економічного аналізу господарської діяльності колгоспів, для вишукування резервів зростання продуктивності праці і зниження собівартості одиниці продукції необхідно брати показники господарств, які перебувають в однакових природно-економічних умовах. Можна також порівнювати показники одного господарства з показниками в середньому по колгоспах даного району.

При аналізі структури собівартості тієї чи іншої продукції дуже важливо детально розглядати елементи затрат, розкладати їх на складові частини. Такий аналіз дасть змогу встановити, на чому досягнуто економію, де допущено перевитрати і т. ін.

Кожний колгосп на початку року проводить калькуляцію планової собівартості, тобто обчислює собівартість продукції по найважливіших культурах, групах культур, однорідних по характеру технології і організації виробництва, або по групах тварин (озимі зернові

культури, ярі зернові культури, овочі відкритого ґрунту, молочне стадо корів, молодняк великої рогатої худоби і доросла худоба на відгодівлі, свинарство і т. ін.).

Потрібно розрізняти два види собівартості продукції — *планову* і *фактичну* (звітну).

Планова собівартість визначається на базі нормативних показників, встановлених виробничо-фінансовим планом артілі. Вона є одним з важливих узагальнюючих показників плану розвитку господарства.

Фактична собівартість обчислюється в кінці року при складанні річних звітів, коли вже відомі всі результати господарської діяльності колгоспу. Порівняння фактичної собівартості з плановою дає можливість виявити економічну ефективність виробництва, економію чи перевитрату матеріальних і трудових засобів, коштів на виробництво одиниці продукції.

При аналізі собівартості слід розрізняти *виробничу* і *комерційну*, або *повну* собівартість продукції. У виробничу собівартість продукції входять всі затрати, зв'язані з виробництвом продукції.

Комерційна, або повна, собівартість включає в себе виробничу собівартість і затрати, зв'язані з реалізацією продукції (доставка до місця реалізації, оплата ринкових зборів, оплата комісійних зборів за продаж продукції через кооперацію та інше).

Починаючи з 1961 року транспортні витрати колгоспів і радгоспів на доставку на заготівельні пункти всієї продукції, яка продається державі по закупочних і здавальних цінах, незалежно від відстані, заміщуються державою (заготівельними організаціями) за єдиними тарифами на автоперевезення. Ці витрати в комерційну собівартість продукції, проданої державі, не включаються. Такий порядок заміщення транспортних витрат ставить в різні умови віддалені від пунктів збуту колгоспи з тими, які знаходяться поблизу цих пунктів.

У тих випадках, коли колгоспи здають свою товарну продукцію державним та кооперативним заготівельним організаціям по роздрібних цінах, транспортні витрати окремо не заміщуються. Вони розглядаються як зв'язані з реалізацією товарної продукції і включаються в її повну собівартість.

Собівартість сільськогосподарської продукції у колгоспному виробництві обчислюється і за його масштабами. За *масштабами виробництва* собівартість сільськогосподарської продукції буває: *загальна* або *середня* по даній галузі в масштабі району, зони, республіки чи всієї країни; *індивідуальна собівартість* того чи іншого виду продукції у даному господарстві; *собівартість продукції в окремих виробничих одиницях* господарства (бригадах, фермах) — *бригадна, фермська* і т. ін.

МЕТОДИКА ОБЧИСЛЕННЯ СОБІВАРТОСТІ КОЛГОСПНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Щоб зробити глибокий економічний аналіз господарської діяльності артілі, треба вміти правильно обчислювати собівартість виробленої продукції. Незважаючи на те, що колгоспи завжди були по суті госпрозрахунковими підприємствами, вони довгий час не обчислювали собівартості продукції. У нашій економічній літературі, як уже згадувалось раніше, стверджувалось, що діяння закону вартості нібито не поширюється на колгоспне виробництво і що в ньому не можуть застосовуватися такі економічні категорії, як госпрозрахунок, собівартість, рентабельність і т. ін.

Вважалось також, що переважання натуральних розрахунків у взаємовідносинах колгоспів з державою та колгоспниками (зокрема натуроплата за роботи МТС, натуральні розрахунки з колгоспниками по оплаті праці) перешкоджає обчислювати собівартість колгоспної продукції. Але такі погляди були спростовані самим життям, практикою колгоспного виробництва. Нехтування дії закону вартості в колгоспному виробництві суперечило самій суті колгоспів, які здійснювали свою виробничо-господарську діяльність на началах господарського розрахунку. Вони майже завжди заміщували свої витрати на виробництво продукції за рахунок власних доходів.

Відповідно до рішень вересневого (1953 рік) Пленуму ЦК КПРС, партія і держава вжили ряд невідкладних заходів, які дали змогу далі розширити товарно-грошові відносини колгоспів з державою, з колгоспни-

ками. Зокрема, змінено систему виробничо-технічного обслуговування колгоспів, продано їм техніку, скасовано обов'язкові поставки сільськогосподарських продуктів державі і натуральну оплату за роботи машино-тракторних станцій, підвищено матеріальну зацікавленість колгоспів у збільшенні продажу державі продукції у зв'язку з підвищенням закупочних цін і т. ін.

У цих умовах значно зросла роль точного обліку, правильного ведення фінансового господарства, визначення результатів господарської діяльності колгоспів. З розвитком товарно-грошових відносин між державою і колгоспами життя настійно поставило вимогу обчислювати матеріальні і трудові затрати на виробництво одиниці сільськогосподарської продукції.

У 1956 році в річні звіти колгоспів у вигляді спеціального додатку вперше було запроваджено облік затрат трудоднів та грошово-матеріальних засобів на виробництво основних видів продукції. У цих додатках колгоспи в 1956 і 1957 роках давали відомості про затрати трудоднів та грошово-матеріальних засобів на виробництво основних видів продукції. Це був великий крок вперед по шляху обчислення собівартості колгоспної продукції, хоч, звичайно, він не розв'язав поставленої проблеми. Дані про затрати трудоднів, а також продукції і матеріалів власного виробництва в цих додатках до річних звітів колгоспів приводились у натуральному виразі. В грошовій формі виражались витрати тільки на оплату найманих осіб і купівлю продукції та матеріалів, які включались у затрати в розмірах фактично виплачених сум. Але саме життя вимагало обчислювати собівартість колгоспної продукції. Для цього необхідно було перш за все оцінити всі затрати в грошовій формі. Починаючи з 1958 року колгоспи країни стали визначати собівартість одиниці сільськогосподарської продукції.

Щоб обчислити собівартість одиниці колгоспної продукції, необхідно насамперед визначити всі трудові та матеріальні затрати на її виробництво, виразити їх у грошовій формі і поділити на валовий вихід продукції (центнерів), тобто собівартість одиниці продукції облічується по такій формулі: $СБ = \frac{ЗВ}{ВП}$, де СБ — собівартість одиниці продукції, ЗВ — затрати на певний вид

продукції або худоби, ВП — валовий вихід продукції. Наприклад, у колгоспі «Україна» Кривоозерського району Миколаївської області в 1965 році було одержано з кожного з 700 гектарів по 319 центнерів цукрових буряків, або з усієї площі — 223 300 центнерів. Затрати на вирощування цієї кількості продукції (за винятком затрат на побічну продукцію — гичку) становили 428 071 карбованець. Отже, собівартість центнера буряків у колгоспі дорівнювала 1 карбованцю 91 копійці ($428\,071:223\,300=1,91$).

Однією з найважливіших статей затрат у структурі собівартості сільськогосподарської продукції є *оплата праці*. Як відомо, принцип розподілу по праці в колгоспах має свої особливості. Робітники і службовці державних підприємств як у промисловості, так і в сільському господарстві за свою працю одержують гарантовану заробітну плату, розмір якої залежить від кваліфікації трудівника, його продуктивності праці, від складності праці, від значення тієї чи іншої галузі виробництва в народному господарстві й інших умов. Оплата праці колгоспника зараз також гарантується. Її розмір залежить як від кількості його праці, вкладеної у громадське виробництво, так і від величини річного доходу, одержаного даним колгоспом.

Зараз артіль застосовують дві основні форми розподілу фонду оплати праці: розподіл натуральної продукції і грошових доходів на трудодні і щомісячна грошова оплата праці по розцінках за обсяг виконаних робіт або виробленої продукції. У колгоспах, де затрати праці порівнюються за допомогою трудодня, всі роботи поділяють на групи залежно від їх складності, важкості і важливості для громадського господарства артілі. Нараховують трудодні за денну норму виробітку по шестирозрядній тарифній сітці (від 1 до 2 трудоднів).

Остаточний розмір оплати трудодня і частка кожного колгоспника у фонді розподілу по праці визначались наприкінці року після встановлення розміру натуральних і грошових фондів оплати праці і загальної кількості трудоднів. Таким чином, грудень не мав конкретного грошового або натурального виразу доти, поки не ставали відомими результати роботи господарства за рік. Така невизначеність і несталість розміру оплати в трудоднях заважала обчислювати собівартість,

мало стимулювала колгоспників у розвитку виробництва. Тому останнім часом колгоспи почали вишукувати інші шляхи для підвищення матеріальної заінтересованості членів артілі.

Спочатку ряд колгоспів перейшов до щомісячного авансування, а згодом до гарантованої оплати трудовця, який набув нового змісту. Він став реальною щомісячною грошовою оцінкою.

У колгоспах, як відомо, існують великі коливання в рівні оплати рівної по кількості і якості праці.

Це пояснюється багатьма факторами: рівнем продуктивності праці, ґрунтовими, кліматичними та погодними умовами, рівнем цін на продукцію та порядком її реалізації тощо.

При виробленні методики обчислення собівартості продукції колгоспів найбільш трудним і спірним було питання, яку оплату включати в собівартість колгоспної продукції. При розв'язанні його в економічній літературі та практичній діяльності виявилось дві основні точки зору.

Одні економісти вважали, що оскільки рівень оплати праці в різних колгоспах значно коливається, то для того, щоб можна було порівнювати собівартість продукції різних колгоспів, до неї слід включати нормативну (умовну) оплату праці (в розмірі середньої заробітної плати робітників радгоспів), розраховану по середній тарифній ставці робітників місцевих радгоспів.

Прихильники другої точки зору вважали, що для того, щоб робити глибокий аналіз економіки колгоспного виробництва, необхідно обчислювати реальну собівартість, яка включає фактичну оплату праці колгоспників. Ця точка зору, на наш погляд, є правильною. Собівартість продукції повинна відбивати фактичні затрати господарства на одиницю продукції, в тому числі й затрати на оплату праці. Введення умовного показника робить умовним і все обчислення собівартості. При визначенні нормативної собівартості неможливо глибоко аналізувати економіку колгоспного виробництва, впроваджувати дійовий внутрігосподарський розрахунок, бо не можна точно визначити дійсні затрати і прибутки, а, отже, і правильно робити висновок про економічну ефективність виробництва окремих видів продукції, галузей і господарства в цілому, про рентабельність ви-

робництва. Слід зауважити, що обчислення собівартості продукції на основі фактичної оплати праці інколи веде до строкатості в собівартості продукції. Можливі випадки, коли в економічно слабшому колгоспі собівартість може бути нижчою, ніж у колгоспі, в якому вища продуктивність праці, виробляється більше продукції на одиницю земельної площі. Для прикладу наведемо деякі розрахунки по двох колгоспах Кривоозерського району Миколаївської області — «Україна» і «Перемога». У 1965 році врожайність зернових культур у першому з них становила 27,9 центнера, у другому — 14,7 центнера з гектара. На виробництво центнера зерна прямі затрати праці дорівнювали відповідно 0,24 і 0,26 людино-дня, тобто були майже однаковими. Собівартість центнера зернових в артілі «Україна» дорівнювала 3,35, а в артілі «Перемога» — 3,55 карбованця. Отже, незважаючи на те, що в першому колгоспі врожайність зерна на 13,2 центнера з гектара була вищою, ніж у другому, рівень собівартості майже однаковий.

Це пояснюється насамперед різним рівнем оплати праці. В колгоспі «Україна» оплата людино-дня становила 5 карбованців, у колгоспі «Перемога» — 1,70 карбованця. Видатки на оплату праці в загальних затратах на виробництво зернових дорівнювали в першому господарстві 56 процентам, у другому — 34 процентам.

Незважаючи на такі можливі випадки, собівартість потрібно обчислювати на основі фактичної оплати праці. Адже сама природа собівартості потребує враховувати фактичні затрати засобів виробництва й праці.

Відповідно до рішень XXIII з'їзду партії, ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР у травні 1966 року прийняли постанову «Про підвищення матеріальної заінтересованості колгоспників у розвитку громадського виробництва», якою рекомендовано з 1 липня 1966 року запровадити гарантовану оплату праці колгоспників виходячи з тарифних ставок відповідних категорій працівників радгоспів. Норми виробітку встановлюються з урахуванням конкретних умов стосовно до норм виробітку, що діють на аналогічних роботах у радгоспах.

Постановою рекомендується платити не тільки за обсяг виконаних робіт, а й за кінцевий результат праці (за кількість і якість виробленої продукції чи за одержаний валовий дохід).

Нові умови оплати закріплюють зовсім інший підхід до формування фонду оплати праці. Тепер цей фонд утворюється при розподілі доходів у першу чергу. Він повинен використовуватися тільки за цільовим призначенням. Розрахунки з колгоспниками по гарантованій оплаті праці провадяться грошми не рідше одного разу на місяць і натурою — відповідно до строків одержання продукції. Тим колгоспам, в яких не вистачає власних коштів, щоб забезпечити гарантовану оплату праці, держава відпускає кредити строком до п'яти років.

Запровадження щомісячної оплати праці колгоспників по заздалегідь установлених розцінках значно полегшує обчислення і аналіз собівартості продукції, тобто дає змогу поставити їх на тверду наукову основу.

При застосуванні єдиних тарифних ставок у колгоспах встановлюється оплата праці на середньому рівні оплати праці робітників радгоспів певної зони. Звичайно, це зовсім не означає, що в усіх артілях буде введено оплату праці на рівні тарифних ставок радгоспів. В окремих господарствах уже давно праця колгоспників оплачується значно вище, ніж у радгоспах. Запровадження гарантованої оплати праці потребує, щоб відстаючі колгоспи знаходили резерви, які дали б змогу забезпечити рівень оплати не нижчий, ніж у радгоспах.

При обчисленні оплати праці в колгоспах виникає ще одне складне питання: як оцінювати продукцію, яка розподіляється на трудові. Відомо, що в різних господарствах питома вага її у загальній оплаті праці неоднакова. Хоч за останні роки у деякій мірі і збільшується частка грошової оплати в загальній оплаті трудових, проте натуральні видачі (головним чином зерно) все ще займають велике місце. Так, на Україні в 1965 році вони становили 27 процентів від загальної оплати. За нинішньою методикою обчислення собівартості продукції у колгоспах, продукти, видані на трудові, оцінюються по державних роздрібних цінах.

Забезпечення колгоспників продукцією зберігається і при гарантованій грошовій оплаті праці. Постановою ЦК КПРС і Радою Міністрів передбачено створювати в господарствах гарантований фонд розподілу по праці. Отже, механічний розподіл цієї продукції порівню на трудові, як це було раніше, замінюється більш гнучкою формою — продажем її колгоспникам за готів-

ку по собівартості, по державних закупочних або державних роздрібних цінах. Тому при обчисленні собівартості продукції не виникає ніяких труднощів, бо вона оцінюється по фактично проданих цінах.

На сучасному етапі розвитку колгоспного виробництва продукцію найбільш доцільно, на наш погляд, продавати колгоспникам по державних закупочних цінах. Це дає змогу замінити затрати на виробництво цієї продукції і спрямовувати частину коштів, одержаних від реалізації, на розширення виробництва.

Продаж продукції по собівартості і по державних роздрібних цінах створює певні труднощі у впровадженні внутрігосподарського розрахунку, порушує пропорції між фондом нагромадження і фондом споживання, неминує веде до різкого підвищення розцінок у колгоспі.

Велику питому вагу в собівартості сільськогосподарської продукції займає *вартість продукції власного виробництва*, яка витрачається на господарські потреби — насіння, корми й інші матеріали. Згідно з прийнятою методикою обчислення собівартості, ця продукція оцінюється по *фактичній собівартості* в даному господарстві з урахуванням затрат, зв'язаних із зберіганням, обробитком продукції тощо.

Насіння, корми та інша продукція, які вироблені в минулому, але використані в поточному році, враховуються по собівартості минулих років. Втрати насіння, кормів при зберіганні, затрати насіння при пересіванні загнблх культур повинні також враховуватись при обчисленні затрат на вирощування відповідних культур та видів худоби. Розподіл втрат окремих видів кормів робиться пропорціонально кількості згодованих кормів відповідним видам худоби.

Затрати на вирощування зеленої маси тієї чи іншої культури, згодованої на корені, розподіляють прямо по окремих видах худоби відповідно до фактичного використання цієї зеленої маси видам худоби і включають у загальну суму оцінки кормів свого виробництва як інші корми.

Куплені продукти та матеріали (насіння, корми тощо) оцінюються по ціні придбання, включаючи також затрати, зв'язані з їх доставкою в колгосп.

Вартість мінеральних добрив, внесених під окремі культури, включають у затрати на виробництво продукції

цих культур по цінах придбання, включаючи витрати по доставці добрив у господарство.

Основними видами органічних добрив у колгоспах є гній і торф. Гній, використаний на добрива, оцінюють по 90 копійок за тонну франко¹ тваринницька ферма. Затрати на вивезення і внесення гною включають у загальну суму затрат на вирощування тієї чи іншої культури. Оцінка торфу, внесеного у ґрунт, повинна провадитися з урахуванням затрат на добування і доставку його на поля. Якщо цей вид добрива куплено на стороні, то його оцінюють по ціні придбання, враховуючи витрати на доставку.

У собівартості сільськогосподарської продукції повинно враховуватися зношення основних виробничих фондів. Це робиться шляхом амортизаційних відрахувань. До 1960 року амортизація основних виробничих фондів у колгоспах не обчислювалась, бо не було належного порядку в обліку цих фондів. Значна частина будов, багаторічних насаджень, сільськогосподарських машин і т. ін. рахувалась на балансах артілей по початковій вартості і після того, як минув їх плановий строк служби. Мали місце великі коливання в балансовій оцінці однотипних засобів виробництва. З 1960 року в колгоспах почали обчислювати зношення основних виробничих фондів по нормах, прийнятих для радгоспів. З серпня 1961 року по січень 1962 року в колгоспах проведено переоцінку основних фондів. З 1 січня 1963 року були запроваджені нові норми амортизаційних відрахувань на окремі види основних фондів народного господарства. Ці норми зараз застосовуються і в колгоспах. Ось деякі з них (у процентах до балансової вартості):

Виробничі будинки та споруди

Будинки з цегляними стінами	2,9
Будинки дерев'яні з брусковими або колодовими рубленими стінами	4,9
Будинки дерев'яні, каркасні або щитові, а також глинобитні і саманні	7,0
Водоприймальні споруди (артезіанські свердловини) для закритих джерел з заглибленими і глибинними насосами	12,2

¹ Франко — комерційний термін, який означає в цьому разі момент, до якого всі витрати по виробництву продукції включаються у виробничу собівартість.

Гноєховища	6,0
Силосні башти капітальні	3,0
Силосні траншеї і ями	9,0
Теплиці зимові	5,0
Парники	7,8

Сільськогосподарські машини і обладнання

Трактори всіх типів (крім нижчеказаних)	24,5
Трактори «ДТ-14», «ДТ-20», «ДСШ-14», «ДВСШ-16», «Т-16Г», «Т-18», «Т-15», «СШ-8Г»	21,3
Зернозбиральні комбайни	16,7
Інші комбайни	18,7
Інші сільськогосподарські машини і машини по механізації трудомістких процесів на тваринницьких фермах	14,2

Таким чином, сума амортизаційних відрахувань тепер обчислюється в процентах до балансової вартості основних засобів виробництва. Затрати на капітальний ремонт збільшують балансову вартість, поточний ремонт враховується як прямі затрати і балансову вартість не збільшує.

У тих випадках, коли основні засоби використовуються для виробництва певного виду продукції, то амортизаційні відрахування відносять прямо на неї, а якщо для різної продукції, то на неї відповідно розподіляють і амортизаційні відрахування.

В колгоспах існують так звані комплексні затрати, до яких відносять: затрати на роботи тракторного парку (придбання пального, мастил тощо), на поточний ремонт, затрати вантажного автотранспорту, живої тяглової сили, затрати на роботу електростанцій та інше.

Затрати на придбання пального, мастил включаються в собівартість по цінах їх придбання плюс затрати на їх доставку.

При обчисленні собівартості дуже важливо правильно розподіляти ці затрати по галузях, культурах і продукції, тобто на кожен вид продукції віднести саме ту частину затрат, яка фактично була використана на її виробництво. Для цього треба вести точний облік витрат пального, мастил та інших матеріалів при виробництві сільськогосподарської продукції по галузях і культурах. Розподіл затрат по культурах та галузях на роботи тракторного парку провадиться пропорційно до виконаної роботи в гектарах м'якої оранки, а на

роботи вантажного автотранспорту — пропорційально кількості вироблених тонна-кілометрів, на живу тяглову силу — пропорційально до відроблених коней-днів, на роботу електростанції — пропорційально використаній електроенергії.

Обчислення собівартості таких робіт або продукції проводиться по формулі:

$$СБ = \frac{ЗВ}{П},$$

де СБ — собівартість одиниці продукції або роботи, ЗВ — загальні витрати виробництва і П — кількість продукції або роботи (тонна-кілометр, коней-день, кіловат-година і т. ін.). Наприклад, собівартість тонна-кілометра визначається так. Затрати колгоспу на утримання автопарку становили за рік, скажімо, 200 тисяч карбованців. Обсяг вантажоперевезень (тонна-кілометр) дорівнював 400 тисячам. Собівартість тонна-кілометра становитиме 50 копійок (200 тисяч карбованців: 400 тисяч).

Оплата праці трактористів, комбайнерів, шоферів, машиністів, водіїв не включається у вартість авто-коней-днів, тонна-кілометра; а враховується окремо. Ці витрати додають до затрат, віднесених на оплату праці.

При обчисленні собівартості дуже важливо правильно розподіляти загальновиробничі і загальногосподарські затрати.

При розподілі загальновиробничих затрат, які складаються із загальнобригадних, загальнофермських і загальногалузових, необхідно, по можливості, виділяти ті, які зв'язані з виробництвом конкретної продукції, і віднести їх на відповідні культури і галузі.

Загальновиробничі затрати по рослинництву розподіляються по культурах пропорційально до сум прямої оплати праці, а по тваринництву — до сум прямої оплати праці по видах худоби.

Загальногосподарські затрати, які зв'язані з діяльністю всього господарства, розподіляють по культурах (або групах культур), групах худоби й інших галузях пропорційально до прямих затрат по оплаті праці, зроблених у цих галузях господарства.

До затрат на виробництво продукції не включають витрат на оплату прибуткового податку, гроші, видані

колгоспникам у порядку пенсійного забезпечення, по тимчасовій непрацездатності, на утримання дитячих садків і ясел, утримання міжколгоспних будинків престарілих, риболовний збір, на оплату стипендій тим, що навчаються, на підготовку кадрів масової кваліфікації, затрати на культурно-побутові потреби (утримання будинків культури, клубів, червоних кутків, санаторіїв, будинків відпочинку, лікарень і т. д.).

При обчисленні собівартості колгоспної продукції дуже важливо правильно розподіляти затрати між основною, спряженою і побічною продукцією.

Від будь-якої галузі господарство одержує певну продукцію, яка залежно від її призначення і характеру використання поділяється на основну і побічну. Основною називають ту продукцію, заради якої ведеться вирощування культури. Продукцію, яку одержують одночасно з основною, але яка має другорядне значення, називають побічною. В рослинництві, наприклад, основною продукцією є зерно, коренеплоди, а побічною — солома, солома, гичка, бадилля; в тваринництві основною продукцією є молоко, приплід, приріст живої ваги тварин, а побічною — гній.

Деякі сільськогосподарські культури та худоба дають одночасно два і навіть більше видів основної продукції. Така продукція називається *спряженою*. Наприклад, багаторічні трави дають насіння і сіно, льон і коноплі — волокно та насіння, вівчарство — м'ясо та вовну, птахівництво — яйця та м'ясо.

Яким же чином потрібно розподіляти затрати на ці види продукції?

При одержанні одного виду продукції собівартість її обчислюється просто — шляхом ділення суми загальних затрат на кількість виробленої продукції.

Складніше розподіляти затрати і визначати собівартість одиниці продукції при наявності побічної та спряженої продукції. Розподіл затрат на побічну і спряжену продукцію можна визначати різними способами.

Щоб правильно розподілити затрати праці та матеріально-грошових засобів по видах побічної та спряженої продукції, застосовується спосіб умовного її переведення в основний вид продукції через перевідні коефіцієнти. Це особливо стосується тієї продукції, на яку не встановлені закупочні ціни. За рекомендаціями Цент-

рального статистичного управління при Раді Міністрів СРСР розподіл затрат праці і матеріальних засобів і коштів на основну, спряжену і побічну продукцію робиться по коефіцієнтах. Наведемо основні з них для визначення співвідношення між собівартістю центнера спряженої і побічної продукції та собівартістю центнера відповідної основної продукції:

Зернові культури:
зерно 1 центнер = 1,0
солома 1 центнер = 0,08
Кукурудза:
зерно (в переводі на су-
хе) 1 центнер = 1,0
стебла 1 центнер = 0,17
Цукрові буряки:
корені 1 центнер = 1,0
гичка 1 центнер = 0,20
Льон:
насіння 1 центнер = 1,0
соломка 1 центнер = 0,25
Однорічні трави (крім
кормового люпину):
сіно 1 центнер = 1,0
насіння 1 центнер = 9,0

солома 1 центнер = 0,10
зелена маса 1 центнер =
= 0,25
Молочне стадо:
молоко 1 центнер = 1,0
приплід 1 голови = 1,0
Вівчарство
(крім каракульських
овець):
м'ясо (жива вага) 1 цент-
нер = 1,0
вовна 1 центнер = 5,0
Птахівництво:
м'ясо (жива вага) 1 цент-
нер = 1,0
яйця — тисяча штук = 0,8

За допомогою цих коефіцієнтів визначають питому вагу затрат на основну, спряжену та побічну продукцію. Це роблять шляхом множення кількісних показників (центнерів) на коефіцієнти. Вони дають змогу умовно перевести спряжену і побічну продукцію в основну.

Для прикладу визначимо цим способом собівартість виробництва центнера озимої пшениці і соломи у раніше згаданому колгоспі «Україна». В 1965 році колгосп зібрав 42 955 центнерів зерна і 69 504 центнери соломи, затративши на їх виробництво 155 814 карбованців. Користуючись таблицею коефіцієнтів, переведемо основну і побічну продукцію в умовну:

42 955 центнерів зерна $\times 1,0 = 42 955$ центнерів
69 504 центнери соломи $\times 0,08 = 5560$ центнерів

Разом 48 515 центнерів

Питома вага зерна в умовній продукції дорівнює 88,5 процента $\left(\frac{42\,955}{48\,515} \times 100\right)$, соломи — 11,5 процента $\left(\frac{5560}{48\,515} \times 100\right)$. Розподіляючи загальну суму затрат (155 814 карбованців), знайдемо, що на зерно пішло 137 895 карбованців $\left(\frac{155\,814 \times 88,5}{100}\right)$, а на соломі — 17 919 карбованців $\left(\frac{155\,814 \times 11,5}{100}\right)$. А тепер визначимо собівартість одиниці продукції, поділивши суму затрат на валовий збір. Собівартість центнера зерна становить 3 карбованці 20 копійок (137 895 карбованців : 42 955 центнерів), а собівартість центнера соломи — 26 копійок (17 919 карбованців : 69 504 центнери).

Наведемо ще один приклад визначення собівартості тваринницької продукції за цим методом. У колгоспі «Україна» в 1965 році на утримання молочного стада було затрачено 374 821 карбованець. Валовий надій молока становив 19 185 центнерів, одержано приплоду 705 голів. Крім основної продукції, господарство мало 3832 тонни гною. Загальна вартість його (90 копійок за тону) — 3449 карбованців $(0,90 \text{ карбованця} \times 3832)$. Одна голова приплоду умовно (по коефіцієнту) прирівнюється до одного центнера молока. Отже, загальна сума основної продукції становитиме 19 890 центнерів $(19\,185 + 705)$.

Щоб визначити собівартість основної продукції, треба суму затрат після відрахування вартості побічної продукції поділити на кількість центнерів молока і кількість голів приплоду. Одержана цифра і є собівартість центнера молока і однієї голови приплоду: $(374\,821 - 3449) : 19\,890 = 18$ карбованців 67 копійок.

Невідкладне завдання, яке стоїть перед плановими органами, всіма колгоспами, — поліпшити облік затрат праці і коштів по видах продукції, культурах і галузях, безперервно удосконалювати форми обліку, бо вони мають ще істотні недоліки.

У собівартість колгоспної продукції зараз включаються і ті витрати, що не мають безпосереднього відношення до виробництва, — відрахування на соціальне страхування, пенсійне забезпечення, проценти, які виплачуються за користування кредитами, та інші витрати.

Як відомо, всі вони покриваються за рахунок чистого доходу і в собівартість, на наш погляд, не повинні включатися.

Вдосконалення методики обліку колгоспної продукції, більш ретельний і детальний підрахунок затрат по кожному виду продукції, худоби, галузі дадуть змогу більш правильно обчислювати собівартість сільськогосподарської продукції, виявляти резерви зниження затрат на виробництво одиниці продукції.

Хоч собівартість продукції і є важливим показником, який характеризує господарську діяльність колгоспів, проте вона не дає повної відповіді на запитання, які саме галузі і сільськогосподарські культури для господарства більш або менш вигідні, що має господарство — прибуток чи збиток. Відповідь на це можна одержати, лише розглянувши питання про рентабельність колгоспного виробництва.

Розділ II

РЕНТАБЕЛЬНІСТЬ КОЛГОСПНОГО ВИРОБНИЦТВА

ЧИСТИЙ ДОХОД КОЛГОСПІВ ТА ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ

Рентабельність, прибутковість колгоспів у сучасних умовах розвитку сільського господарства є основою об'єктивної оцінки їх господарської діяльності. Під рентабельністю, або прибутковістю, розуміється перевищення доходів над витратами, одержання господарством чистого доходу, прибутку. Ще в перші роки Радянської влади В. І. Ленін писав: «Я думаю, що трести і підприємства на господарському розрахунку засновані саме для того, щоб вони самі відповідали і притому цілком відповідали за безутратність своїх підприємств». І далі: «Якщо ми, створивши трести і підприємства на господарському розрахунку, не зуміємо діловим, купцівським способом забезпечити повністю свої інтереси, то ми будемо цілковитими дурнями»¹.

Ці положення В. І. Леніна про рентабельність виробництва цілком стосуються і колгоспів, які за своєю суттю завжди були госпрозрахунковими підприємствами.

Буржуазні економісти, особливо останнім часом, у зв'язку з тим, що керівництво та планування нашим народним господарством все більше базуються на врахуванні вимог економічних законів та використанні таких економічних категорій, як прибуток, ціна, рентабельність, намагаються довести, що в нашій країні нібито використовуються економічні категорії капіталізму, копіюються капіталістичні методи господарювання і т. д. Ці твердження не мають нічого спільного з дійсністю. Між такими категоріями як рентабельність, прибуток і т. ін. при соціалізмі і капіталізмі існують корінні

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 35, стор. 468.

відмінності і їх ні в якому разі не можна ототожнювати. По-перше, рентабельність і прибуток при капіталізмі є результатом експлуатації трудящих мас, і прибуток привласнюється капіталістами. І навпаки, при соціалізмі рентабельність, прибуток створюються працею людей, вільних від експлуатації. Тому прибуток є надбанням усіх працівників, належить суспільству. Він ніяк не може бути засобом експлуатації чужої праці.

По-друге, при капіталізмі прибуток є засобом збільшення капіталу, знаряддям розширення експлуатації чужої праці. Він є метою виробництва, рушійним стимулом його розвитку.

Мета соціалістичного виробництва — не прибуток, а задоволення постійно зростаючих матеріальних і культурних потреб суспільства. Тому прибуток в умовах соціалістичної системи господарства має зовсім інший соціальний зміст, ніж в умовах капіталістичного виробництва.

Використання таких економічних категорій при соціалізмі, як прибуток, рентабельність та інших аж ніяк не може змінити мету соціалістичного виробництва. В нашій країні з перших днів Радянської влади успішно використовуються такі економічні категорії, як кредит, процент, гроші, але мета соціалістичного виробництва від цього не змінилася. Ці економічні категорії набули нового змісту.

При соціалізмі в інтересах усього народу прибуток планується і плануватиметься так само, як і грошовий обіг, собівартість тощо. На сучасному етапі розвитку соціалістичного народного господарства прибуток стає важливим показником господарської діяльності підприємств. Він повинен відіграти надзвичайно велику роль в економічному стимулюванні виробництва, підвищенні матеріальної зацікавленості працівників у результатах своєї праці. Це й зрозуміло. Адже чим ошадливіше працює підприємство, чим більше воно випускає продукції при менших затратах праці та коштів, тим більше воно одержує прибутку. А чим більший прибуток, тим більше можна заохотити працівників.

Розмір прибутку свідчить про рівень роботи того чи іншого промислового підприємства, колгоспу, радгоспу. Не вміючи обчислити чистий дохід, не знаючи його величини, неможливо правильно оцінити роботу окре-

мого підприємства, накреслити шляхи дальшого розвитку соціалістичного господарства.

Основою рентабельності господарств, у тому числі і колгоспів, є одержання ними чистого доходу. За методикою, розробленою відділом проблем сільського господарства Інституту економіки АН УРСР та Міністерством сільського господарства УРСР, чистий дохід господарства, в який, крім прибутку, включається частина диференціальної земельної ренти, що залишилась на господарські потреби, і деякі інші форми доходу, визначається як різниця між виручкою від реалізації товарної продукції, робіт та послуг на сторону і затратами на виробництво та реалізацію цієї продукції.

Складність визначення чистого доходу полягає в тому, що, крім проданої продукції, в колгоспах, у зв'язку з виробничою специфікою, залишається і певна кількість нереалізованої продукції, яка зберігається в запасах. Одна частина цих запасів реалізується в наступному році і набуває грошової форми (залишки товарної продукції), інша частина зовсім не реалізується і залишається в господарстві на виробниче споживання (корми, насіння і т. ін.). У цій частині запасів міститься так званий потенціальний чистий дохід, який має бути заміщений або у результаті реалізованої товарної продукції інших галузей (наприклад від кормів — у тваринництві), або в продукції тієї ж галузі, але в наступному циклі (наприклад від насіння в товарній продукції збору нового врожаю). Щоб паралельно не вводити двох показників рентабельності по товарному і валовому оборотах, за вищезгаданою методикою рекомендується обчислювати чистий дохід по товарному обороту. А це означає, що для того щоб визначити чистий дохід колгоспу, потрібно з усієї суми виручки від реалізації продукції, надання послуг і вартості продукції (по державних роздрібних цінах), визначеної до видачі в порядку оплати праці колгоспників і осіб, залучених до роботи в колгоспі із сторони, вирахувати собівартість цієї продукції та вартість зроблених послуг.

Донедавна такі показники, як чистий дохід, рентабельність не передбачалися системою звітності колгоспів, хоч у кожному господарстві їх можна було приблизно розрахувати, використовуючи дані бухгалтер-

ського обліку і річних звітів. У річних звітах колгоспів за 1965 рік вперше було введено визначення чистого доходу та рентабельності виробництва.

Обчислення чистого доходу дається в таблиці 14 річного звіту колгоспу «Розрахунок валового доходу колгоспу та його розподіл». При складанні цієї таблиці спочатку обчислюють валову продукцію колгоспу по фактичній собівартості. Потім до цієї суми додають різницю між грошовою виручкою і собівартістю реалізованої продукції (прибуток додається, збиток віднімається). До реалізованої продукції відносять і продукцію, видану колгоспникам на трудові. Ця продукція в річних звітах за 1965 рік оцінювалась по державних роздрібних цінах.

Коли з цієї загальної суми валової продукції вирахувати фактичні грошові та матеріальні затрати, крім оплати праці і затрат на капіталовкладення, капітальний ремонт і утримання культурно-побутових установ, то залишиться валовий дохід колгоспу. Якщо, в свою чергу, від валового доходу колгоспу відняти оплату праці (основну, додаткову і оплату відпусток) з оцінкою натуральних видач по державних роздрібних цінах (сюди не включається оплата праці колгоспників на роботах по капітальних вкладеннях, капітальному ремонту і в культурно-побутових установах) та відрахування в союзний фонд соціального забезпечення колгоспників, то залишиться реалізований чистий дохід колгоспу.

Як обчислюється валовий чистий дохід колгоспу, видно з такої таблиці про реалізований валовий та чистий дохід артіль «Україна» Кривоозерського району Миколаївської області в 1965 році (карбованців):

Показники	Рослин-ництво	Тварин-ництво	Інші ви-робництва і виробни-чі послуги	Разом
1. Валова продукція колгоспу по собівартості	1 122 950	1 068 328	61 905	2 253 183
2. Різниця між виручкою від реалізованої продукції і її собівартістю — прибуток (+) збиток (—)	+780 623	+87 792	—22 891	845 524
3. Разом валової продукції (ряд. 1+2)	1 903 573	1 156 120	39 014	3 098 707

Показники	Рослин-ництво	Тварин-ництво	Інші ви-робництва і виробни-чі послуги	Разом
4. Грошово-матеріальні затрати на виробництво продукції (крім оплати праці і затрат на капіталовкладення, капітальний ремонт і утримання культурно-побутових установ)	381 226	489 312	9 917	880 455
5. Валовий дохід колгоспу (ряд. 3—4)	1 522 347	666 808	29 097	2 218 252
6. Оплата праці і відрахуван-ня в централізований со-юзний фонд соціального забезпечення	741 724	579 016	51 988	1 372 728
7. Чистий дохід колгоспу (ряд. 5—6)	+780 623	+87 792	—22 891	+845 524

Цей метод обчислення чистого доходу при сучасному стані обліку в колгоспах є найбільш реальним.

Чистий дохід артіль, будучи складовою частиною валового доходу, залежить насамперед від його величини. Чим більша величина валового доходу, тим більший розмір чистого доходу колгоспів за інших рівних умов. Про залежність між зростанням рівня валового доходу і чистого доходу свідчать дані таблиці, в якій згруповано колгоспи Василівського району Запорізької області за розміром одержання в 1965 році валового доходу на 100 гектарів сільськогосподарських угідь:

Групи колгоспів за розміром валового доходу на 100 гектарів сільськогосподарських угідь	Кіль-кість колгос-пів у групі	Чистий дохід на 100 гектарів с.-г. угідь		Оплата людство-ві	
		крб.	у проц. до I гру-пи	крб.	у проц. до I гру-пи
I група — від 12 до 15 тис. крб.	4	5371	100,0	3,29	100,0
II група — від 15 до 19 тис. крб.	7	5776	107,0	3,40	103,0
III група — від 19 до 21 тис. крб.	5	6426	120,0	3,80	115,0

З таблиці видно, що існує пряма залежність між рівнем валового доходу і чистим доходом. У колгоспах тре-

тьої групи чистий дохід на 100 гектарів сільськогосподарських угідь на 20 процентів більший, ніж у першій групі, а звідси — на 15 процентів вища і оплата праці.

Слід зауважити, що ця залежність може бути порушена тоді, коли при розподілі валового доходу на оплату праці і чистий дохід оплата праці зростає більше, ніж зріс чистий дохід.

Реалізований чистий дохід артіль у великій мірі залежить також від кількості проданої продукції. Чим більше господарство реалізує продукції, тим більше воно одержить чистого доходу.

Велике практичне значення має правильний розподіл чистого доходу.

Правильний розподіл та вміле використання чистого доходу сприяють безперервному зростанню колгоспного виробництва, забезпечують розширене відтворення громадського господарства, дають змогу неухильно підвищувати матеріальний і культурний рівень колгоспного селянства.

Розподіл чистого доходу тісно зв'язаний з розподілом всієї валової продукції, валового доходу. Колгоспи насамперед заміщують використані засоби виробництва за рахунок одержаного врожаю, продукції тваринництва та грошової виручки від реалізованої продукції. Та продукція, що залишається після цього заміщення, в натуральному і грошовому виразі становить валовий дохід артілі. Валовий дохід складається з двох частин, які практично виступають у вигляді фонду оплати праці і чистого доходу.

Чистий дохід колгоспів розподіляється по різних каналах між суспільством в цілому і між колгоспами зокрема.

Як розподіляється реалізований чистий дохід, які пропорції складаються при цьому розподілі в колгоспах Української РСР в цілому та в окремих господарствах, розташованих у різних зонах республіки, видно з такої таблиці на стор. 35 (в процентах, за 1965 рік).

Як видно з таблиці, пропорції, які складаються при розподілі чистого доходу в колгоспах різних зон республіки, неоднакові. Це пояснюється тим, що господарства розподіляють чистий дохід не за єдиними нормативами, а виходять із своїх потреб розвитку, які в свою чергу зумовлюються багатьма факторами.

	Колгоспи Україн- ської РСР	У тому числі колгоспи		
		Хмельн- цької обл. (Лісостеп)	Житомир- ської обл. (Полісся)	Запорі- зької обл. (Степ)
На оплату прибуткового податку	17,6	22,0	20,2	17,9
На поповнення неподільно- го фонду (крім аморти- заційних відрахувань)	30,8	31,8	29,2	31,0
На поповнення оборотних фондів (пасіплевих, фу- ражних, вирощування і відгодівлі худоби та ін.)	37,0	35,0	29,8	29,8
На створення і поповнення фонду допомоги і пенсій- ного забезпечення кол- госпників	1,9	2,4	2,1	1,8
На культурно-побутові за- ходи	6,9	7,6	10,9	7,9
На утворення резервного фонду	2,7	0,3	1,6	1,8
Інші витрати	3,1	0,9	6,2	9,8
Разом	100	100	100	100

Значна частина чистого доходу йде на поповнення виробничих фондів, на поліпшення культурно-побутових умов колгоспників. Частина його у вигляді прибуткового податку надходить у державний бюджет і використо-вується в інтересах усього суспільства.

Слід зауважити, що система обчислення прибутково-го податку, яка існувала з 1958 по 1966 рік, мала істотні недоліки. Вона не сприяла зростанню сільськогосподарського виробництва, зміцненню економіки колгоспів. Прибутковий податок при цій системі обчислювався на основі приблизно визначеного валового доходу гос-подарства, без урахування умов виробництва і стану еко-номіки. Артіль сплачували цей податок і тоді, коли їх затрати не покривалися фактично одержаними дохода-ми. Крім того, прибутковий податок обчислювався по доходах за минулий рік, а сплата провадилася з доходів поточного року. Це ставило господарства в скрутне ста-новитище, особливо у несприятливі за погодних умов роки.

Недосконалість старої системи сплати прибуткового податку вела до того, що економічно слабкіші колгоспи перераховували державі більшу частку свого чистого доходу порівняно з економічно міцними. Покажемо це на конкретних прикладах. У трьох артільях Вознесенського району Миколаївської області — «Прогрес», «Заповіт Ілліча» та імені 22 червоних партизанів у 1964 році було вироблено валової продукції, у розрахунку на 100 гектарів сільськогосподарських угідь, відповідно — на 22 719, 12 634 і 13 550 карбованців. Розмір чистого доходу на 100 гектарів угідь прямо залежав від розміру валової продукції і становив відповідно — 5528, 1252 і 2800 карбованців. Як видно, колгосп «Прогрес» економічно більш розвинуте господарство, ніж інші артілі. Але незважаючи на це, у другому колгоспі було вилучено в державний бюджет через прибутковий податок 31 процент чистого доходу, в третьому — 22,2 процента, а в артілі «Прогрес» — лише 16,4 процента.

Внаслідок такого недосконалого розподілу чистого доходу колгосп «Прогрес» відрахував значну суму (33 837 карбованців) до неподільного фонду, колгоспи «Заповіт Ілліча» та імені 22 червоних партизанів майже не розширили неподільний фонд. Якщо артілі «Прогрес» відрахувала на культурно-побутові потреби колгоспників 28 637 карбованців, або 14 процентів чистого доходу, то колгоспи імені 22 червоних партизанів — 13 987 карбованців, або 9,6 процента, колгосп «Заповіт Ілліча» — 2502 карбованці, або 5,7 процента.

Оплата праці в першому колгоспі становила 1,12 карбованця на трудовень, в інших — 0,82 карбованця.

Відповідно до рішень березневого (1965 рік) Пленуму ЦК КПРС Президія Верховної Ради СРСР Указом від 10 квітня 1965 року, починаючи з 1 січня 1966 року, встановила новий порядок обчислення прибуткового податку. Тепер він обчислюється не з валового, а з чистого доходу в розмірі 12 процентів. Крім того, господарства, які мають норму рентабельності нижче 15 процентів, зовсім не сплачують прибуткового податку.

Раніше, при старому порядку обчислення прибуткового податку, фонд оплати праці колгоспників повністю оподатковувався в розмірі 12,5 процента. Тепер цей податок вираховується лише з частини фонду оплати праці, яка перевищує середньомісячний заробіток по кол-

госпу в розрахунку на одного працюючого в розмірі 60 карбованців по ставці — 8 процентів.

Прибутковий податок стягується з прибутків, одержаних у поточному році, з дальшим перерахунком виходячи з остаточних результатів діяльності колгоспів за рік.

Новий порядок обчислення прибуткового податку дає змогу колгоспам країни одержати величезні додаткові кошти, які вони зможуть використати на розширене виробництво, на дальше зміцнення матеріальної заінтересованості колгоспників у розвитку громадського господарства колгоспів. Надходження прибуткового податку з колгоспів на 1966 рік з врахуванням нового порядку його обчислення були визначені в 0,7 мільярда карбованців. Вигода для колгоспів України від зниження прибуткового податку становить 180—185 мільйонів на рік.

Найбільша частина чистого доходу колгоспів (у господарствах Української РСР — 60—70 процентів) іде на розширення основних та оборотних фондів. Ці відрахування безперервно зростають разом із зростанням грошових надходжень. Так, грошові надходження колгоспів нашої республіки в 1965 році становили 6050 мільйонів карбованців проти 3400 мільйонів карбованців у 1958 році; відрахування на поповнення неподільних фондів також зросли за цей період до 1193 мільйонів карбованців, або на 68 процентів.

Відрахування на поповнення неподільних фондів проводяться щороку і в певних розмірах. Вони становлять тепер приблизно 15—20 процентів грошових надходжень. У 1964 році колгоспи України відраховували до цього фонду 18,7, а в 1965 році — 19,8 процента всіх грошових надходжень.

Слід зазначити, що порядок відрахування на поповнення виробничих фондів колгоспів потребує свого вдосконалення. На наш погляд, найбільш раціонально було б на сучасному етапі розвитку колгоспного виробництва виділяти в неподільні фонди відповідну частку або процент для внутрішніх нагромаджень на основі оцінки чистого доходу. Ця частка або процент могли б регулюватися щороку залежно від підсумків господарської діяльності артілі.

У нас довгий час нагромадженню оборотних фондів, особливо в натуральній формі, не приділяли належної

уваги. Безперечно, що основні виробничі фонди, будучи матеріальною базою громадського господарства колгоспів, мають безперервно зростати і розвиватися. Проте очевидним є інше: коли не збільшувати кількість і не підвищувати якість насіння, не створювати власних насіннєвих фуражних фондів, то не можна здійснювати розширеного відтворення в колгоспах. Ось приклад. Ще кілька років тому в колгоспах зростання поголів'я худоби не супроводжувалося відповідним збільшенням кормів. Це призвело до небажаних наслідків: тваринництво, як одна з найважливіших галузей колективного господарства, дуже відставало.

Невідкладне завдання кожної артіль — забезпечити взаємний зв'язок між грошовою і натуральною частинами нагромадження і тим самим створити сприятливі умови для розширеного відтворення всіх галузей колгоспного виробництва.

За рахунок чистого доходу в колгоспах також створюються так звані громадські фонди споживання: культурно-побутові фонди, фонд допомоги і пенсійного забезпечення.

У 1965 році колгоспи республіки виділили на культурно-побутові потреби 147,3 мільйона карбованців (6,9 процента чистого доходу), а на створення і поповнення фонду допомоги і пенсійного забезпечення колгоспників — 41,4 мільйона карбованців (1,9 процента чистого доходу). Ці фонди артілей України безперервно зростають. Так, за 1959—1965 роки вони збільшились у два рази. В 1965 році в колгоспах республіки налічувалось 11 368 будинків культури та клубів, 3177 бібліотек, 17 692 сезонних і 1448 постійних дитячих садків, ясел, майдачків і т. ін.

Дбаючи про дальше піднесення матеріального та культурного рівня радянських людей, Верховна Рада СРСР 15 липня 1964 року прийняла закон «Про пенсії і допомогу членам колгоспу», який передбачає введення пенсійного забезпечення колгоспникам по старості, інвалідності і в зв'язку з втратою годувальника, а також жінкам-колгоспницям допомоги по вагітності і родах. Цей закон створив нові основи пенсійного забезпечення сільського населення. Тепер колгоспи щорічно, починаючи з 1965 року, відраховують до союзного фонду соціального забезпечення колгоспників 4 проценти своїх

доходів. У 1965 році артіль Української РСР відрахували до цього фонду близько 190 мільйонів карбованців.

Директивами XXIII з'їзду КПРС передбачено в цьому п'ятиріччі значно збільшити на селі кількість клубів, бібліотек, кінотеатрів, широко впроваджувати радіо і телебачення. В міру зростання фінансових можливостей держави і колгоспів розширятиметься будівництво культурно-освітніх установ, що, безперечно, сприятиме ліквідації істотних відмінностей між містом і селом.

Щоб безперервно зростало виробництво, відбувалося розширене відтворення громадського господарства, неухильно підвищувався матеріальний і культурний рівень колгоспників, дуже важливо встановити правильні пропорції між фондом нагромадження і фондом споживання. В Програмі КПРС зазначено: «Умовою успішного розвитку колгоспів є правильне поєднання нагромадження і споживання при розподілі доходів. Колгоспи не можуть розвиватися без постійного розширення своїх виробничих, страхових, культурно-побутових громадських фондів. Водночас обов'язковим правилом кожного колгоспу повинно бути збільшення доходів колгоспників від громадського господарства і підвищення їх життєвого рівня відповідно до зростання продуктивності праці»¹. Ці пропорції між фондами нагромадження і фондами споживання в господарствах різних зон, природно-економічних районів будуть різними. Вони залежать від конкретних умов господарювання колгоспів.

Недоліки в господарській діяльності артілі, промахи в роботі негативно позначалися в першу чергу на фондах оплати праці — вони неправильно формувалися. В тих господарствах, де не було запроваджено гарантованої оплати праці, спочатку за рахунок чистого доходу виділялась оплата прибуткового податку та страхових платежів, потім відрахування на поповнення виробничих та інших фондів. На оплату праці йшло те, що залишалося після зиконання зобов'язань перед державою і задоволення потреб громадського господарства артілі. Зрозуміло, що такий порядок розподілу чистого доходу знижував матеріальну зацікавленість колгоспників у збільшенні виробництва, призводив до невідповідності між доходами колгоспників і їх працею.

¹ Програма Комуністичної партії Радянського Союзу, стор. 72.

ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР своєю постановою «Про підвищення матеріальної заінтересованості колгоспників у розвитку громадського виробництва» рекомендували запровадити з 1 липня 1966 року гарантовану оплату праці колгоспників виходячи з тарифних ставок відповідних категорій робітників радгоспів. Тепер у колгоспах, як і на промислових підприємствах, формується твердий гарантований фонд. Якщо раніше цей фонд створювався як остача після відрахування коштів у не-подільні і громадські фонди, то тепер при розподілі доходів у першу чергу виділяються кошти для оплати праці колгоспників.

Практика колгоспного виробництва вимагає розробити на основі досвіду радгоспів і колгоспів науково обгрунтовані нормативи розподілу валового та чистого доходу артіль. Це дасть можливість підвищити рівень планування колгоспного виробництва, розподіляти свої доходи так, щоб господарство давало найбільший виробничий ефект при найменших затратах праці і коштів.

НОРМА РЕНТАБЕЛЬНОСТІ КОЛГОСПНОГО ВИРОБНИЦТВА

Наявність чистого доходу в колгоспі дає лише загальне уявлення про його роботу, показує, що це господарство є рентабельним. Але по одному цьому показнику, по його розміру, ще не можна мати повного уявлення про економічну ефективність виробництва. Величина чистого доходу сама по собі не може показати, як господарство використовувало землю, свої виробничі фонди, трудові ресурси тощо. Вона залежить від різних факторів. Одна й та ж його сума при різних розмірах виробництва, при різних виробничих ресурсах виражає далеко не однаковий рівень економічної ефективності. Цей показник можна використати при оцінці господарської діяльності колгоспів лише в тому випадку, коли в них усі виробничі та інші умови будуть рівні. Але на практиці цього майже не буває.

Для глибокого економічного аналізу господарської діяльності колгоспів ще не досить знати тільки абсолютні розміри чистого доходу. Потрібні й інші показники, які б всебічно характеризували економічну ефективність

виробничих затрат. Одним з таких показників є *норма (рівень) рентабельності* колгоспного виробництва. Цей показник в сучасних умовах є об'єктивним критерієм оцінки господарської діяльності колгоспів.

Норма (рівень) рентабельності господарства визначається в процентах як відношення суми чистого доходу до собівартості реалізованої продукції, наданих послуг і продукції, визначеної до видачі в порядку оплати праці колгоспників і осіб, залучених із сторони для роботи в колгоспі.

Якщо виразити це формулою, то норма рентабельності буде мати такий вигляд:

$$НР = \frac{ЧД}{СБ} \times 100,$$

де НР — норма рентабельності, ЧД — чистий дохід, СБ — собівартість продукції.

Дані для обчислення норми рентабельності є в річних звітах колгоспів (таблиця 13 «Реалізація продукції колгоспу»). В колонці 16 цієї таблиці виводиться прибуток, який є різницею між вирученою сумою проданої продукції та собівартістю реалізованої продукції (сума колонки 14 мінус сума колонки 15). Виражене в процентах відношення цього прибутку до собівартості дасть норму рентабельності.

Як обчислюється норма рентабельності, покажемо на конкретних прикладах колгоспів. Так, у згадуваній раніше артілі «Україна» в 1965 році від реалізації зернових і бобових було одержано 636 683 карбованці, собівартість цієї продукції дорівнювала 266 201 карбованцю. Отже, прибуток від реалізації зернових і бобових становив 370 482 карбованці ($636\,683 - 266\,201 = 370\,482$), а норма рентабельності — 139 процентів ($\frac{370\,482}{266\,201} \times 100 = 139\%$), тобто на кожний карбованець затрат колгосп одержав по 1 карбованцю 39 копійок прибутку.

Високорентабельною культурою в цьому господарстві є і соняшник. Від реалізації соняшнику в 1965 році було одержано 244 632 карбованці, собівартість становила 73 853 карбованці, а прибуток — 170 779 ($244\,632 - 73\,853 = 170\,779$). Норма рентабельності виробництва соняшника дорівнювала 232 процентам ($\frac{170\,779}{73\,853} \times 100 = 232$).

Це означає, що на кожний карбованець затрат по виробництву соняшника колгосп одержав по 2 карбованці 32 копійки прибутку.

Якщо подібні розрахунки зробити по всіх продуктах, то легко можна визначити норму рентабельності виробництва різної продукції, а також різних галузей. Для цього потрібно порівняти всю суму, виручену від реалізації продукції тієї чи іншої галузі, з сукупними затратами на її виробництво. В результаті одержимо суму чистого доходу, а потім визначимо рентабельність таким же методом. Норма рентабельності рослинництва в колгоспі «Україна» в 1965 році становила 89 процентів, тваринницької продукції — 8,7 процента. Хоч тваринництво і стало рентабельним, але рівень його рентабельності ще низький.

У 1965 році в річних звітах колгоспів вперше стали визначати норму рентабельності всього виробництва. Наприклад, чистий дохід артіль «Україна» в 1965 році становив 845 524 карбованці, а норма рентабельності — 41,8 процента.

Цей показник норми рентабельності характеризує ефективність використання витрачених матеріальних засобів та праці, дає найбільш повне уявлення про їх окупність, показує, наскільки вигідно, рентабельно для самого колгоспу виробництво тієї чи іншої продукції. Причому собівартість виступає як основний фактор рентабельності. Справа в тому, що рентабельність головним чином залежить від рівня собівартості продукції. Але і цей показник рентабельності має істотний недолік. Він не показує, які саме виробничі фонди має те чи інше господарство, як воно їх використовує.

На сучасному етапі розвитку сільськогосподарського виробництва проблема ефективного використання виробничих фондів стала дуже актуальною, бо за останні роки виявилась тенденція до зниження фондівіддачі. Фондовіддача — це показник використання основних виробничих фондів. Вона виражає вихід валової продукції на одиницю основних виробничих фондів.

За даними ЦСУ СРСР, основні фонди сільського господарства зросли з 1958 року по 1964 рік на 74 проценти, в розрахунку на одного працівника — майже в два рази, а валова продукція — лише на 13 процентів.

Приріст основних фондів, як бачимо, не дав належного ефекту. Виробничі фонди колгоспу використовувались незадовільно.

Щоб обчислити рівень використання виробничих фондів, потрібний показник, який би характеризував фондівіддачу. Таким показником може бути рівень рентабельності, який визначається як відношення суми чистого доходу господарства до середньорічної суми основних виробничих фондів та оборотних засобів. Норму рентабельності можна обчислити за такою формулою:

$$НР = \frac{ЧД}{Осф + Обз} \times 100,$$

де НР — норма рентабельності, ЧД — чистий дохід, Осф — основні фонди, Обз — оборотні засоби.

За рекомендаціями ЦСУ СРСР, для визначення середньорічної вартості виробничих фондів треба брати фонди на початок і кінець року, скласти їх і одержану суму поділити на два. Більш достовірними були б ці розрахунки, якби розмір виробничих фондів брався по місяцях або кварталах. Але колгоспи, як відомо, звітують тільки за рік.

Обсяг виробничих фондів колгоспу визначають по сумі активу балансу. Із загальної суми виробничих фондів виключають пайові внески в міжколгоспні та державні підприємства, а також внески в міжколгоспні страхові наслідки та фуражні фонди; кошти, вкладені в цінні папери; кошти колгоспу на капітальні вкладення (на будівельні матеріали, обладнання будівель, кошти, що є на рахунок капіталовкладень, вартість незакінченого будівництва і незакінченого капітального ремонту), затрати, які не покріті доходами звітного і попередніх років, вартість невиробничих засобів (житлового господарства колгоспу, комунального господарства, культосвітніх закладів та охорони здоров'я, які належать колгоспам). Всі ці кошти виключаються із загальної суми, бо вони безпосередньо не зв'язані з одержанням чистого доходу колгоспів.

По цьому ж балансу колгоспу визначаються оборотні засоби.

Ось як обчислюється показник рентабельності в колгоспі «Україна» Кривоозерського району Миколаївської

області. Чистий дохід колгоспу в 1965 році становив 845 524 карбованці. На початок того ж року тут було основних виробничих фондів на суму 2 050 810 карбованців, а на кінець року — на 2 264 823 карбованці. Середньорічна вартість цих фондів дорівнювала 2 157 816 карбованцям $(2\,050\,810 + 2\,264\,823 : 2)$. Таким же методом визначається середньорічна вартість оборотних засобів. У колгоспі «Україна» в 1965 році вона становила 1 665 565 карбованців $(1\,660\,731 + 1\,670\,400 : 2)$. Визначимо норму рентабельності за формулою:

$$\frac{\text{Чистий дохід}}{\text{Основні фонди} + \text{Оборотні засоби}} \times 100 = \frac{845\,524}{2\,157\,816 + 1\,665\,565} \times 100 = \frac{845\,524}{3\,823\,381} \times 100 = 22,1 \text{ процента.}$$

Як видно, в 1965 році в артілі «Україна» на сто карбованців виробничих фондів одержано 22,1 карбованця прибутку.

Основні та оборотні фонди колгоспів Української РСР зросли в 1965 році порівняно з 1964 роком на 1580 мільйонів карбованців, на 100 гектарів сільськогосподарських угідь їх припадало 38,7 тисячі карбованців, або на 17 процентів більше, ніж у 1964 році.

Групування колгоспів республіки по рівню фондівіддачі показує, що в 1965 році 1152 господарства (понад 12 процентів їх загальної кількості) на 100 карбованців основних та оборотних фондів одержали чистого доходу по 29 карбованців, 1629 артілей (17,2 процента) — по 23 карбованці; 1473 господарства (15,6 процента) — менше 10 карбованців.

Найбільш високої фондівіддачі на 100 карбованців основних і оборотних фондів у 1965 році досягли колгоспи Черкаської області (22 карбованці), Тернопільської та Одеської областей (21 карбованець), а найнижчу мали артілі Житомирської області (12 карбованців).

На сучасному етапі розвитку сільського господарства в економічному аналізі важливо використовувати такі показники, як розмір чистого доходу на 100 гектарів (або на гектар) сільськогосподарських угідь, ріллі або посіву, на центнер продукції, на відроблений людино-день (або середньорічного працівника) і т. ін.

Розмір чистого доходу на 100 гектарів (або на гектар) сільськогосподарських угідь, ріллі або посіву показує, як використовується земля, наскільки раціонально та інтенсивно ведеться господарство. Від врожайності сільськогосподарських культур і продуктивності худоби, а також від співвідношення ціни реалізації і собівартості у великій мірі залежить розмір чистого доходу на центнер продукції.

Широко застосовуючи названі показники, керівники і спеціалісти сільського господарства матимуть змогу глибше вникати в економіку колгоспів, аналізувати їх господарську діяльність і накреслювати конкретні шляхи підвищення рентабельності господарств.

Аналіз даних звітів колгоспів показує, що в нинішніх умовах у господарствах різних зон України спостерігається велика строкатість у нормах рентабельності, в сумі чистого доходу на 100 гектарів сільськогосподарських угідь. Це видно з такої таблиці:

Зони, області	Норма рентабель- ності ви- робництва (в проц.)	Чистий дохід (крб.) на 100 крб. ви- робничих фондів 1965 р.	Чистий дохід на 100 гектарів угідь (тисяч крб.)	
			1964 р.	1965 р.
Степ				
Кримська	59,3	19	8,0	10,7
Одеська	52,2	21	4,1	7,6
Херсонська	54,6	15	4,6	6,1
Лісостеп				
Вінницька	44,5	19	7,3	9,1
Хмельницька	40,1	16	6,2	7,5
Полтавська	42,9	18	5,6	7,0
Черкаська	56,1	22	7,8	11,8
Полісся				
Київська	47,9	14	5,7	9,2
Житомирська	30,3	12	2,6	3,7
Чернігівська	34,6	14	2,5	4,8
Зона Карпат				
Закарпатська	27,8	9	5,1	3,9
Івано-Франківська	37,2	14	4,0	5,9
По колгоспах УРСР	44	18	4,9	6,7

Найвищого рівня рентабельності і чистого доходу на 100 карбованців виробничих фондів і на 100 гектарів сільськогосподарських угідь досягли колгоспи Кримської, Черкаської, Одеської, Вінницької областей. Нижчий рівень рентабельності мали колгоспи Закарпатської та Житомирської областей.

Така строкатість у рівні рентабельності спостерігається не тільки між колгоспами окремих зон, областей. Вона має місце і між колгоспами однієї і тієї ж області, про що свідчить таке групування колгоспів Миколаївської області.

У 1965 році рівень рентабельності від 5 до 15 процентів мали 2,2 процента колгоспів, від 15 до 30—23, від 30 до 45—44, від 45 до 60—24,1 і від 60 до 90 процентів — 6,7 процента господарств від загальної кількості.

Строкатість рівня рентабельності в колгоспах різних зон республіки пояснюється насамперед різним рівнем собівартості сільськогосподарської продукції. Про це свідчать дані таблиці (карбованців за центнер):

Зона, області	Зерно без кукурудзи	Цукрові буряки	Картопля	Овочі	Молоко	Яловичина	Свинина
Південний степ							
Миколаївська . . .	3,29	1,86	13,47	10,12	16,53	105,42	113,05
Херсонська . . .	3,17	2,47	10,10	7,62	5,60	92,70	92,13
Північний степ							
Дніпропетровська .	3,30	2,43	9,29	9,11	15,34	103,00	103,32
Донецька . . .	3,38	—	11,60	10,37	16,69	109,89	106,06
Лісостеп							
Полтавська . . .	3,42	1,85	4,67	5,53	15,51	102,83	107,49
Хмельницька . . .	3,48	1,82	5,19	7,36	14,50	103,59	110,92
Полісся							
Волынська . . .	4,21	2,11	4,01	5,85	12,25	82,11	106,30
Житомирська . . .	4,22	2,08	5,79	7,33	14,91	102,28	126,37
Зона Карпат							
Закарпатська . . .	6,35	—	6,58	8,18	14,88	107,45	133,95
По колгоспах УРСР	3,52	1,86	4,88	7,89	15,42	102,26	110,99

На рівень собівартості сільськогосподарської продукції насамперед впливають природно-економічні фактори виробництва: погодні та ґрунтові умови, врожайність сільськогосподарських культур і т. ін. Для вирощування зернових культур, особливо озимої пшениці, найкращі умови мають колгоспи Степу України. Вони і дають дешевше зерно порівняно з господарствами інших зон. Для вирощування цукрових буряків, картоплі та овочів найкращі умови мають колгоспи Лісостепу та Полісся. У тваринництві дуже різних відмінностей у рівні собівартості продукції, як видно з таблиці, немає, але й тут природно-економічні умови виробництва у певній мірі впливають на собівартість. Наприклад, найдешевше молоко одержують артілі Полісся, де є багато природних кормових угідь.

Аналіз рівня собівартості продукції по окремих зонах і районах дуже велике значення має для правильного розміщення і спеціалізації сільськогосподарського виробництва, тієї продукції, яка в даних природно-економічних умовах є вигідною, тобто виробляється з найменшими затратами праці і коштів.

Неоднаковий рівень собівартості сільськогосподарської продукції пояснюється не тільки різними природно-економічними умовами. Практика колгоспів та радгоспів показує, що за однакових природних умов у межах кожної природно-економічної зони, області і навіть району є господарства з високою і низькою собівартістю продукції. Для прикладу візьмемо такі дані по колгоспах Первомайського району Миколаївської області за 1965 рік. Із 27 артілей району собівартість виробництва центнера зернових та зернобобових у 10 господарствах становила від 2 до 3 карбованців, у 13—від 3 до 4 карбованців і в 4—від 4 до 6 карбованців. Цей приклад свідчить про те, що на рівень собівартості продукції впливають й інші фактори, а саме: неоднаковий рівень механізації виробничих процесів, а отже, і різний рівень продуктивності праці, культури виробництва, врожайності сільськогосподарських культур і продуктивності тварин, організації та оплати праці тощо.

Отже, головною причиною строкатості рівня рентабельності колгоспів, які перебувають в однакових

умовах, є різний рівень ведення господарства, його інтенсифікації, організаційної роботи тощо.

Дуже важливим для дальшого розвитку колгоспів є питання про економічно обгрунтовану норму (рівень) рентабельності або оптимальну рентабельність. Під оптимальною рентабельністю розуміється така рентабельність, яка дає можливість провадити відповідні нагромадження, посилювати матеріальну заінтересованість, тобто вести господарство на розширеній основі, добиватися найкращих результатів у його розвитку. За розрахунками економістів, середня норма рентабельності виробництва для колгоспів республіки в сучасних умовах має становити до 50—75 процентів, або на карбованець затрат на товарну продукцію вони повинні одержувати приблизно 50—75 копійок прибутку.

Колгоспи республіки в 1965 році реалізували продукції, виконали робіт та послуг за собівартістю на 4829 мільйонів карбованців і одержали чистого доходу на суму 2124 мільйони карбованців. Розмір чистого доходу зріс порівняно з 1964 роком на 549 мільйонів карбованців, а норма рентабельності — з 35 до 44 процентів, тобто на кожний карбованець затрат одержано по 44 копійки прибутку. При цьому рентабельність виробництва продукції рослинництва дорівнювала 100,6 процента, а виробництво продукції тваринництва було збитковим (—1,2 процента). Сума чистого доходу на гектар сільськогосподарських угідь зросла з 49 карбованців у 1964 році до 67 карбованців у 1965 році, або на 37 процентів.

Зростання чистого доходу, а також норми рентабельності в 1965 році порівняно з 1964 роком у колгоспах республіки відбулося в переважній більшості господарств завдяки підвищенню закупочних цін на пшеницю, жито, тваринницькі продукти.

По виробництву деяких продуктів, особливо рослинництва, норма рентабельності набагато перевищує оптимальну норму рентабельності для всього виробництва. Так, у 1965 році норма рентабельності виробництва зернових та зернобобових культур у колгоспах України становила 205 процентів, сояшнику — 393 проценти. Значно нижча норма рентабельності виробництва цукрових буряків (40 процентів), картоплі (38 процентів). Збитковим було виробництво овочів, молока, яєць, вовни.

Слід зауважити, що хоч рентабельність виробництва деяких культур порівняно з оптимальною нормою рентабельності і висока, але не треба робити висновку, що колгоспам уже не слід боротися за зниження собівартості продукції. В самому господарстві, як відомо, існує перерозподіл доходів. Більш рентабельні галузі виробництва перекривають менш рентабельні, збиткові і на цій основі досягають оптимальної норми рентабельності.

Колгоспам республіки, як і всім господарствам країни, потрібно докласти ще багато зусиль, щоб значно знизити собівартість одиниці продукції, досягти зазначеної оптимальної норми рентабельності. Знаючи оптимальну норму рентабельності, можна завжди розраховувати, якою повинна бути собівартість центнера того чи іншого виду продукції. Наприклад, щоб норма рентабельності у виробництві свинини дорівнювала 50 процентам (середньореалізаційна ціна центнера свинини для колгоспів республіки становила в 1965 році 128 карбованців), собівартість центнера має бути 85 карбованців $\left(\frac{128 \times 100}{150} \right)$.

У наведеній нижче таблиці даються розрахунки показників собівартості малорентабельних і збиткових видів продукції, які забезпечили б оптимальну норму рентабельності в 50—75 процентів, виходячи з середньореалізаційних цін, що склалися в колгоспах Української РСР в 1965 році:

Види продукції	Середньореалізаційна ціна 1 ц. (крб.)	Фактична собівартість 1 ц. (крб.)	Якою повинна бути собівартість продукції (крб.), яка забезпечила б норму рентабельності при даних цінах		
			50%	60%	75%
Цукрові буряки	2,70	1,86	1,80	1,68	1,54
Картопля	6,80	4,88	4,53	4,25	3,88
Овочі	6,80	7,89	4,53	4,25	3,88
Молоко	14,00	15,42	9,33	8,75	8,00
Яловичина	107,00	102,26	71,33	66,88	61,14
Свинина	128,00	110,99	85,33	80,00	73,14
Яйця (десяток)	0,73	0,78	0,49	0,46	0,42

Слід мати на увазі таке. Ці показники є середніми по колгоспах республіки і вони не можуть бути застосовані для всіх колгоспів, які ведуть своє господарство

в різних умовах. Крім того, середньореалізаційна ціна на картоплю й овочі однакова, хоч вона на овочі вища, ніж на картоплю. Це пояснюється тим, що значну частину овочів у багатьох колгоспах неможливо своєчасно реалізувати, бо через погане зберігання вони псуються, втрачають якість, а, значить, і продаються по низьких цінах. Слід зауважити, що ці показники виходять з діючих закупочних цін, які, звичайно, будуть зменшуватись із зростанням продуктивності праці, зниженням собівартості одиниці сільськогосподарської продукції.

Норма рентабельності прямо залежить, при інших рівних умовах, від величини чистого доходу.

Цю залежність рівня чистого доходу і рівня рентабельності можна простежити на таких даних групування колгоспів Української РСР за 1965 рік. У першій групі, куди були віднесені господарства 5 областей республіки (Житомирської, Закарпатської, Луганської, Миколаївської, Чернігівської) з сумою чистого доходу на гектар сільськогосподарських угідь від 37 до 50 карбованців, норма рентабельності всього виробництва становила 34,9 процента. В другу групу ввійшли колгоспи 11 областей (Волинської, Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Івано-Франківської, Львівської, Полтавської, Ровенської, Сумської, Харківської, Херсонської) з сумою чистого доходу на гектар угідь від 50 до 70 карбованців. Тут норма рентабельності дорівнювала 43,4 процента. До третьої групи віднесено колгоспи 9 областей (Вінницької, Київської, Кіровоградської, Кримської, Одеської, Тернопільської, Хмельницької, Черкаської, Чернівецької) з сумою чистого доходу від 70 до 120 карбованців на гектар угідь. Норма рентабельності в цих господарствах становила 47,8 процента.

У колгоспах Кримської області в 1965 році одержано 107 карбованців чистого доходу на гектар сільськогосподарських угідь, норма рентабельності дорівнювала 59,3 процента, а в колгоспах Запорізької області відповідно — 64 і 47,4 процента.

Високорентабельні господарства мають змогу за рахунок чистого доходу розширювати виробничі фонди, підвищувати оплату праці. Групування колгоспів за рівнем рентабельності і оплати праці, проведене Міністерством сільського господарства УРСР у 1965 році,

показує, що у переважній більшості господарств із зростанням рентабельності відповідно підвищується і оплата праці. Ось таблиця:

Рівень рентабельності	Усього колгоспів у групі		Сума чистого доходу (млн. крб.)	Середня оцінка людини (крб.)
	Кількість	У процентах до підсумку		
До 5 процентів	38	0,4	0,4	1,44
Від 5 до 15 »	354	3,7	17,9	1,91
» 15 » 30 »	1700	18,1	206,6	2,39
» 30 » 45 »	3302	35,2	663,8	2,67
» 45 » 60 »	2510	26,7	680,3	2,82
» 60 » 90 »	1381	14,7	491,5	2,98
» 90 » 100 »	70	0,7	33,7	3,18
Понад 100 »	45	0,5	30,5	3,52
Разом	9400	100,0	2124,7	2,73

З таблиці видно, що чим вища норма рентабельності, тим господарство має більше можливостей далі підвищувати рівень оплати праці трудівників села.

Рівень рентабельності колгоспного виробництва тісно зв'язаний з цінами реалізації колгоспної продукції та її собівартістю.

ЦІНИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОДУКЦІЇ І ПРИБУТКОВІСТЬ КОЛГОСПНОГО ВИРОБНИЦТВА

Рентабельність колгоспного виробництва в значній мірі залежить від рівня реалізаційних цін та умов реалізації сільськогосподарської продукції. Як уже відомо, чистий дохід (прибуток) артілі — це різниця між виручкою від продажу продукції і затратами на її виробництво. Якщо господарство за товарну продукцію одержить таку суму виручки, яка не зможе покрити витрат виробництва, то воно буде збитковим і не зможе здійснювати розширене відтворення.

Основна частина продукції господарства реалізується через державні закупки по закупочних цінах. За останні роки колгоспи приблизно дев'яносто процентів своїх прибутків одержують саме від продажу продукції державі. Тому встановлення економічно обгрутова-

ного рівня закупочних цін на сільськогосподарську продукцію є питанням великої народногосподарської ваги. Це і зрозуміло. Адже від того, наскільки правильно обгрунтовано закупочні ціни, по яких колективні господарства реалізують продукцію державі, у значній мірі залежить зростання не тільки сільськогосподарського виробництва, а й деяких інших галузей народного господарства. За допомогою цін здійснюється перерозподіл національного доходу, забезпечується додержання необхідних пропорцій у розвитку всіх галузей народного господарства, регулюється матеріальний та культурний рівень життя радянського народу.

Політика цін — це вузлова, центральна економічна і політична проблема, яка активно впливає на піднесення соціалістичної економіки. Ще в 1927 році в рішенні лютневого Пленуму ЦК ВКП(б) зазначалося, що «у проблемі цін перехресшуються всі основи економіки, а значить, і політичні проблеми Радянської держави. Питання встановлення правильних взаємовідносин селянства і робітничого класу, питання забезпечення взаємозв'язаного і взаємозумовленого розвитку сільського господарства і промисловості, питання розподілу національного доходу і зв'язані з ним питання індустріалізації СРСР і зміцнення як економічно, так і політично робітничого класу, питання забезпечення реальної заробітної плати, зміцнення черв'янця... — все це зв'язане з проблемою цін»¹.

Ці положення партії і на сьогодні залишаються актуальними.

Що ж є загальним критерієм рівня цін на продукцію при соціалізмі? Ціноутворення при соціалізмі тісно зв'язане з законом вартості. Об'єктивною основою, з якої виходить соціалістична держава при плановому встановленні цін на продукцію соціалістичних підприємств, у тому числі і колгоспів, є вартість, яка виражає суспільно необхідні затрати праці на виробництво тієї чи іншої продукції.

«Ціни, — говорить в Програмі КПРС, — повинні в усе більшій мірі відображати суспільно необхідні затрати праці, забезпечувати покриття витрат виробни-

цтва та обігу і певний прибуток кожному підприємству, що нормально працює»¹.

Те ж саме стосується і закупочних цін на сільськогосподарську продукцію. Державні органи при плануванні і регулюванні закупочних цін виходять із необхідності забезпечити рентабельність колгоспного виробництва і створити певні нагромадження для розвитку промисловості, культури, науки, охорони здоров'я та ін.

У недалекому минулому в практиці встановлення цін на сільськогосподарську продукцію допускались серйозні недоліки. Зокрема, нехтувались вимоги економічних законів, у тому числі закону вартості, розширеного соціалістичного відтворення і т. ін. Це негативно вплинуло на розвиток сільськогосподарського виробництва. Ціни встановлювались без належного наукового обгрунтування, були дуже низькими і навіть не заміщали затрат колгоспів на виробництво продукції. Починаючи з вересневого (1953 рік) Пленуму ЦК КПРС, партія проводить велику роботу по вдосконаленню закупочних цін на продукцію сільського господарства.

Відповідно до постанови червневого (1958 рік) Пленуму ЦК КПРС, були внесені принципіальні зміни в систему державних заготівель сільськогосподарської продукції колгоспів. Всі колишні форми заготівель (обов'язкові поставки, натуральна оплата за роботи МТС, контрактації, державні закупки) замінено єдиною формою — державними закупками. Було ліквідовано строкатість закупочних цін на одномених продукцію і запроваджено нову систему цін (єдині зональні закупочні ціни). Ціни, встановлені в 1958 році, були значно вищими від середньореалізаційних цін, що склалися в 1957 році. Так, середні ціни реалізації всіх продуктів сільського господарства, заготовлених державою в колгоспах і у населення, підвищилися порівняно з 1957 роком на 13,6 процента, в тому числі на продукцію тваринництва — на 33,6 процента, на велику рогату худобу — більш як у 2 рази, на овець і кіз — на 75 процентів.

Єдині ціни почали правильніше відображати реальні затрати колгоспів на виробництво продукції. Таким чином, стала проявлятися тенденція наближення цін до

¹ КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК, частина II, видання сьоме, стор. 321.

¹ Програма Комуністичної партії Радянського Союзу, стор. 79.

вартості, тобто до суспільно необхідних витрат на виробництво продукції.

Однак ціни на ряд продуктів, зокрема тваринництва, ще не повністю відповідали цим вимогам, не забезпечували достатньої рентабельності, а іноді призводили і до збитків. Слабо враховувались у цінах зональні особливості сільського господарства країни. Тому одні господарства ледве заміщували свої виробничі затрати, зазнавали збитків, а інші одержували невиправдано високі прибутки.

При цьому ще слід зважати ось на що. Після реорганізації МТС колгоспам довелося по підвищених цінах достроково викуповувати трактори та інші сільськогосподарські машини. В таких умовах колгоспи не мали змоги вести розширене виробництво, підвищувати оплату праці, поліпшувати культурно-побутові умови колгоспників. Все це разом узятє призвело до зниження темпів розвитку сільського господарства.

Партія вживає ряд заходів, щоб ліквідувати недоліки і встановити економічно обгрунтовані ціни на сільськогосподарську продукцію. З 1 червня 1962 року були підвищені в середньому на 35 процентів закупочні ціни на продукцію тваринництва, на бавовну-сирець, картоплю, цукрові буряки.

Великі зміни у практику сільськогосподарського планування, в політику ціноутворення вніс березневий (1965 рік) Пленум ЦК КПРС. Пленум прийняв принципіально новий порядок планування і організації заготівель сільськогосподарських продуктів. При старій системі заготівель плани по їх реалізації доводилися колгоспам і радгоспам тільки на один рік, часто з великим запізненням. У ході заготівель вони неодноразово мінялися, і господарствам давалися додаткові завдання, які нерідко перевищували планові. У ряді зон країни ціни на закуповуване зерно, хоч і підвищено, але вони не покривали затрат на його виробництво. Особливо збитковим було виробництво тваринницької продукції.

Такий порядок планування заготівель, рівень цін на окремі види продукції сковував ініціативу колгоспів і колгоспників, знижував їх економічний інтерес у розвитку виробництва. Часті зміни плану підривали до нього довіру як до директиви, вносили невпевненість у роботу господарств.

Життя настійно вимагало покінчити з такою практикою, рішуче вдосконалити всю нашу систему заготівель, переглянути систему цін на сільськогосподарську продукцію.

Відповідно до рішень березневого Пленуму ЦК КПРС партія і уряд постановою «Про план закупок сільськогосподарських продуктів на 1966—1970 роки» затвердили план закупок хліба на всі роки п'ятирічки, включаючи 1970 рік, у розмірі 55,7 мільйона тонн (3,4 мільярда пудів) щороку. Для Української РСР річний план закупок зерна встановлено на ці роки в розмірі 10,1 мільйона тонн.

Щоб повністю забезпечити країну хлібом для постачання населення та задоволення інших потреб держави, визнано за необхідне проводити надпланові закупки пшениці і жита по підвищених цінах. Ці закупки провадяться на добровільних началах, без доведення до господарства будь-яких додаткових завдань.

Встановлено на 1966—1970 роки також тверді плани закупок насіння олійних культур, картоплі, цукрових буряків, бавовни, м'яса, молока, яєць, вовни та інших продуктів.

Стабілізація планів закупок на ряд років створює впевненість у роботі трудівників села, підносить їх зацікавленість у розвитку громадського господарства, дає змогу самим планувати, як краще використати надпланову продукцію, розширювати господарство у такому напрямі, який значно підвищує рентабельність виробництва.

Нові закупочні ціни на зерно встановлені з урахуванням особливостей окремих зон і районів країни. Так, закупочні ціни на зерно для більшості колгоспів України підвищено на 15 процентів і на жито — на 31 процент; для колгоспів Полісся, де менш сприятливі ґрунтово-кліматичні умови, — відповідно на 53 і 62 проценти.

Щоб заохотити колгоспи продавати пшеницю і жито понад твердий план, держава встановила надбавку в розмірі 50 процентів до основної закупочної ціни. Нові ціни на пшеницю для більшості колгоспів Української РСР (крім Полісся) вищі, ніж старі. Так, стара закупочна ціна за центнер зерна становила 6,6 карбованця, нова — 7,6, а з надбавкою 50 процентів — 11,4 карбо-

ванця; для колгоспів Полісся відповідно — 8,5, 13 і 19,5 карбованця.

Підвищено закупочні ціни на ячмінь, гречку, просо, рис. За тону гречки держава виплачує 300 карбованців замість 200, за просо кращих сортів — 110 карбованців замість 80, за тону рису — 300 карбованців замість 220. Цей порядок оплати у 1966 році був поширений на ряд інших зернових культур.

Додаткові заходи матеріального стимулювання були вжиті і щодо збільшення виробництва та продажу цукрових буряків, соняшнику.

З 1 травня 1965 року були підвищені закупочні ціни на тваринницьку продукцію, виробництво якої в більшості колгоспів було збитковим. Ціна тонни молока для колгоспів республіки тепер становить 155 карбованців, а раніше — 100—110 карбованців. З травня 1965 року було введено надбавки (в процентах до діючих цін) на м'ясо. Величина цих надбавок для колгоспів нашої республіки на яловичину дорівнює 35 процентам, на свинину — 33 процентам і на баранину — від 30 до 100 процентів (у високогірних районах — 100 процентів, на Поліссі — 70, в інших районах республіки — 30 процентів).

Нові закупочні ціни дали змогу за короткий час значно підвищити рентабельність виробництва сільськогосподарської продукції, збільшити доходи, зміцнити економіку. Так, в артілях Миколаївської області (по розрахунках на основі собівартості) за 1965 рік норма рентабельності виробництва озимої пшениці при старій закупочній ціні становила 99,5 процента, при новій — 129 процентів, жита відповідно — 83 і 140, гречки — 274 і 465, проса — 235 і 362 проценти.

Щоб краще уявити, яке економічне значення мають зміни у рівні цін на пшеницю і жито, зазначимо, що тільки в 1965 році при виконанні встановленого плану продажу державі зерна колгоспи та радгоспи країни одержали додатково 764 мільйони карбованців, тобто таку суму, за яку можна було б придбати більш як 300 тисяч просапних тракторів і вантажних автомашин. Від продажу державі тваринницьких продуктів господарства країни додатково мали 2,6 мільярда карбованців. Крім того, знижено відпускні ціни на молочні відвійки з 30 до 10 карбованців за тону, що дало

колгоспам економії до 163 мільйонів карбованців, а від зниження базисної жирності молока — до 93 мільйонів карбованців. Загальний виграв господарств країни завдяки підвищенню цін на сільськогосподарську продукцію становив до 3 мільярдів карбованців. Колгоспи і радгоспи Української РСР за продану в 1965 році державі продукцію тваринництва одержали додатково 420 мільйонів карбованців.

Великі доходи одержують колгоспи від надпланового продажу пшениці і жита. Рентабельність виробництва пшениці та жита, які реалізуються в порядку надпланового продажу по закупочних цінах з надбавкою 50 процентів, становила в 1965 році 300—500 процентів. Наприклад, собівартість центнера озимої пшениці в артілях Хмельницької області дорівнювала 2 карбованцям 75 копійкам, закупочна ціна центнера, зданого понад план, — 11 карбованцям 40 копійкам, чистий дохід — 8 карбованцям 65 копійкам, рентабельність — 314 процентам. Собівартість центнера озимої пшениці в колгоспах Житомирської області (Полісся) становила в 1965 році 3 карбованці 20 копійок, закупочна ціна центнера, проданого понад план, — 19 карбованців 50 копійок, чистий дохід — 16 карбованців 30 копійок, рентабельність виробництва — 510 процентів.

При розгляді цього питання слід враховувати й таке. Одночасно з підвищенням цін на продукцію рослинництва і тваринництва безперервно знижуються ціни на сільськогосподарські машини і знаряддя, запасні частини і паливо. Це також дає велику вигоду для колгоспів.

Нові закупочні ціни мають ще одну особливість, яка відрізняє їх від старих цін. З 1965 року були скасовані так звані ковзні, або змінні, ціни на зерно і деякі інші сільськогосподарські продукти. Рівень цих цін кожного року ставився в залежність від рівня врожайності і т. ін. Це призводило до того, що колгоспи були не впевнені в тому, що їх доходи від реалізації продукції зростатимуть.

Тепер господарства можуть на основі стабільного плану заготівель, стабільних закупочних цін розраховувати всі показники господарської діяльності.

Деяка частина товарної продукції артілей реалізується також в порядку колгоспної торгівлі по цінах, які

складаються на колгоспному ринку під впливом попиту і пропонування. Ці ціни значно вищі від державних закупочних. Таким чином, на рівень рентабельності в значній мірі може впливати середньореалізаційна ціна проданої продукції. Рівень же цієї ціни залежить від кількості продукції, проданої на колгоспному ринку, через комісійну торгівлю організаціям та особам по роздрібних цінах.

Слід зауважити, що для того, щоб підвищувати рівень рентабельності громадського господарства, треба насамперед збільшувати обсяг вироблюваної продукції, знижувати її собівартість, а не збільшувати кількість для продажу на колгоспному ринку.

Нова система закупочних цін побудована з таким розрахунком, щоб колгоспи заміщували витрати виробництва і забезпечували необхідні нагромадження у таких розмірах, щоб можна було здійснювати розширене відтворення, підвищувати матеріальний і культурний рівень життя колгоспників, тобто щоб колгоспи одержували прибуток. Завдяки вжитим партією і урядом заходам щодо підвищення закупочних цін виробництво зернових культур стало високорентабельним.

Закупочні ціни значно перевищують собівартість цієї продукції, що дає змогу забезпечити високу рентабельність її виробництва. Про це свідчать дані таблиці по колгоспах УРСР за 1965 рік:

Області	Собівартість центнера зерна (крб.)	Норма рентабельності (в проц.)
Степ		
Миколаївська	3,29	127
Херсонська	3,17	140
Лісостеп		
Вінницька	3,38	223
Черкаська	2,90	248
Полісся		
Житомирська	4,22	214
Чернігівська	3,54	301
УРСР	3,52	205

Нові закупочні ціни на зерно, при умові одержання господарствами високих урожаїв, відкривають перед ними великі можливості неухильно підвищувати рентабельність виробництва.

Прибутковим стало в колгоспах і виробництво технічних культур, картоплі. Так, у 1965 році рентабельність соняшнику в республіці становила 393 проценти, цукрових буряків — 40, картоплі — 38 процентів. А ось овочі давали збиток. Це пояснюється насамперед тим, що собівартість центнера їх залишається ще дуже високою. Так, по Україні в 1965 році вона дорівнювала 7 карбованцям 89 копійкам. Причиною цього є й те, що в цій галузі рівень механізації низький, а затрати праці високі. Зокрема, прямі затрати праці на центнер овочів становили в колгоспах республіки в 1965 році 2,20 людино-дня.

Багато колгоспів республіки, в яких по-справжньому налагоджено виробництво овочів, одержують великі прибутки. Для прикладу візьмемо артіль «Прогрес» Вознесенського району Миколаївської області. У 1965 році це господарство від реалізації овочів одержало 34 833 карбованці прибутку, рівень рентабельності виробництва овочів становив 31,2 проценти, тоді як інші колгоспи району зазнали збитків в сумі 38 тисяч карбованців. Рентабельності виробництва артіль «Прогрес» досягла в результаті вмілого вирощування, збуту цих продуктів. Особливо багато реалізують тут ранніх овочів. Якщо по колгоспах району врожайність городніх культур у 1965 році дорівнювала в середньому 75,6 центнера, то в артілі «Прогрес» — 181,2 центнера з гектара.

Після підвищення закупочних цін на тваринницьку продукцію виробництво її в багатьох господарствах республіки стало рентабельним, хоч у цілому ця галузь у 1965 році залишалася ще збитковою. Рівень рентабельності становив мінус 1,2. Сума збитків дорівнювала 32 мільйони карбованців.

Якщо розглядати виробництво тваринницької продукції у колгоспах республіки окремо по її видах, то побачимо, що рентабельним було виробництво яловичини, свинини, збитковим — молока, яєць, вовни.

Закупочні ціни на продукцію тваринництва дають можливість зробити і цю галузь колгоспного виробництва високорентабельною. Про це свідчить, наприклад,

такий факт: у колгоспах 13 областей республіки тваринництво в цілому було прибутковим. Найвищого рівня рентабельності в 1965 році досягли господарства Ровенської та Кримської областей (13 процентів і 11,9 процента). Виробництво молока було прибутковим в артілях 7 областей республіки.

Все це говорить про те, що колгоспи мають всі можливості для того, щоб значно знизити собівартість тваринницької продукції і підвищити рентабельність її виробництва.

Як уже згадувалося раніше, рентабельність виробництва підвищується в результаті зростання середньореалізаційних цін.

Це досягається тоді, коли в господарстві одержують багато високоякісної продукції, яку держава закуповує по підвищених цінах. Наприклад, залежно від вгодованості худоби та строків продажу м'яса колгоспи одержують далеко не однаковий прибуток в результаті різниці закупочних цін. Так, закупочна ціна (з врахуванням надбавки) тонни м'яса великої рогатої худоби вищої вгодованості для більшості артілей Української РСР (крім Полісся і зони Карпат) у січні—червні становить 1498 карбованців 50 копійок, у липні—грудні — 1309 карбованців 50 копійок, середньої вгодованості відповідно — 1269 і 1093 карбованці 50 копійок, нижче середньої — 931 карбованець 50 копійок і 810 карбованців. Такі диференційовані ціни встановлено і на свинину, баранину.

За таких умов реалізації господарства, які продають більше м'яса вищої якості, одержать і більше прибутку. Між кількістю реалізованої продукції вищої якості і середньореалізаційними цінами, від яких, за інших рівних умов, залежить рівень рентабельності, існує пряма залежність. Так, у колгоспах Волинської області в 1965 році було реалізовано державі великої рогатої худоби вищої та середньої вгодованості 82 проценти до всіх заготівель цього виду. Середньореалізаційна ціна центнера м'яса цієї худоби становила 118 карбованців 20 копійок. У колгоспах Кіровоградської області було реалізовано тільки 61 процент відповідної продукції, і вже середньореалізаційна ціна дорівнювала 99 карбованцям 06 копійкам.

Те ж саме стосується й іншої продукції. Наприклад,

якщо артіль продає державі молоко нижче базисної жирності, то вона має здавати і більше молока, щоб одержати певну суму грошей.

Багато господарств мають можливість підвищувати рентабельність, збільшуючи виробництво продукції в такі періоди, коли її невистачає. Це стосується виробництва ранніх овочів, картоплі, винограду, молока в зимовий період і т. ін.

Щоб успішно розвивати колгоспне виробництво, забезпечувати його рентабельність, дуже важливо далі вдосконалювати систему закупочних цін на сільськогосподарську продукцію. Нові закупочні ціни на цю продукцію встановлено диференційовано по природних зонах. Однак диференціація цих цін ще не в повній мірі враховує ґрунтово-кліматичні та економічні умови виробництва в окремих зонах, рівень виробничих затрат на одиницю сільськогосподарської продукції. Для підтвердження цього наведемо співвідношення собівартості та закупочних цін деяких сільськогосподарських продуктів. Так, на цукрові буряки в колгоспах Черкаської області воно становило в 1965 році: 1 : 1,7, Вінницької області — 1 : 1,5, Дніпропетровської області — 1 : 1,1, Луганської області — 1 : 0,9. Таке співвідношення собівартості і закупочних цін мають й інші сільськогосподарські продукти.

Неповне врахування природних і економічних умов виробництва по окремих зонах, зокрема Української РСР, що виявилось, наприклад, у недостатній диференціації закупочних цін, призводить до того, що колгоспи від реалізації продукції одержують різні доходи і в кінцевому підсумку економічне становище їх залишається неоднаковим.

Більш точне врахування ґрунтово-кліматичних та економічних умов різних зон є необхідною умовою дальшого вдосконалення системи закупочних цін. В. І. Ленін, розглядаючи питання, зв'язані з розвитком товарообороту між містом і селом, писав: «...Тут треба врахувати відмінність місцевостей, відмінність вимог на товар, відмінність еквіваленту... Нам потрібні не старі бюрократичні засоби, а потрібне врахування торговельних умов, нам потрібне точне їх знання, вміння швидко всякі зміни враховувати»¹.

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 32, стор. 410—411.

Виконуючи цю вимогу, наша партія в Програмі КПРС поставила завдання «забезпечити створення все більш рівних економічних умов підвищення доходів для колгоспів, які перебувають у нерівних природно-економічних умовах в різних зонах, а також всередині зон, з тим, щоб послідовніше здійснювати принцип рівної оплати за рівну працю в масштабі всієї колгоспної системи»¹.

Проблема вдосконалення системи закупочних цін є актуальною і тому, що тепер у господарствах навіть в умовах слабкої організації виробництва, при високій собівартості одиниці продукції досягають високої рентабельності деяких сільськогосподарських продуктів (зернових, соняшнику і ін.). Звичайно, переглядати закупочні ціни треба в комплексі всіх цін, а не окремо. Вдосконалювати закупочні ціни треба не шляхом зниження їх на одні продукти за рахунок інших, а шляхом зближення таких цін з суспільно необхідними затратами праці на їх виробництво, тобто враховуючи вимоги закону вартості.

Слід також зауважити, що вдосконалювати закупочні ціни — це не означає, що їх треба обов'язково підвищувати. Закупочні ціни на сільськогосподарську продукцію мають свої економічно обгрунтовані межі. На сучасному етапі розвитку колгоспного виробництва насамперед треба різко підняти врожайність сільськогосподарських культур, продуктивність громадського тваринництва, збільшити обсяг виробництва цієї продукції і значно знизити її собівартість. Це і є резервом підвищення рівня рентабельності.

В економічних взаємовідносинах між містом і селом дуже важливо також удосконалювати ціни і на промислові товари, які держава продає колгоспам. Тут також обов'язковий принцип заміщення витрат виробництва і забезпечення необхідних нагромаджень у промисловості.

«Політика щодо закупочних цін на сільськогосподарську продукцію і відпускних цін на засоби виробництва для села, — зазначено в Програмі КПРС, — повинна враховувати інтереси розширеного відтворення як у промисловості, так і в сільському господарстві і ство-

рення необхідних нагромаджень у колгоспах. Треба, щоб рівень закупочних цін спонукав колгоспи підвищувати продуктивність праці і знижувати виробничі затрати, бо основу підвищення колгоспних доходів становить збільшення сільськогосподарської продукції і зниження її собівартості»¹.

Тепер, коли потреби на ряд продуктів ще не повністю задовольняються, держава змушена купувати продукти по порівняно високих цінах. Із зростанням виробництва продуктів сільського господарства, продуктивності праці характер заготівель і ціни на сільськогосподарську продукцію змінюватимуться. Держава одержить можливість купувати потрібні продукти там, де собівартість їх нижча і де вони обходяться дешевше.

Головне завдання кожного колгоспу — збільшувати виробництво сільськогосподарської продукції і знижувати її собівартість. Тільки цим шляхом можна досягти високої рентабельності колгоспного виробництва.

¹ Програма Комуністичної партії Радянського Союзу, стор. 72.

¹ Програма Комуністичної партії Радянського Союзу, стор. 71—72.

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ РЕНТАБЕЛЬНОСТІ КОЛГОСПНОГО ВИРОБНИЦТВА

ІНТЕНСИФІКАЦІЯ — ГОЛОВНИЙ ШЛЯХ ПІДНЕСЕННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Найважливішим, найголовнішим резервом підвищення рентабельності колгоспного виробництва є зниження собівартості одиниці продукції. Чим вона нижча, тим більше прибутку одержить колгосп.

Шляхів здешевлення продукції в сільськогосподарському виробництві багато. Для кожної галузі, при виробництві окремих продуктів вони різні і різноманітні, але є і загальні. Найголовніші з них — інтенсифікація, спеціалізація та концентрація сільськогосподарського виробництва, підвищення продуктивності землеробства, тваринництва, широке впровадження у виробництво досвіду передовиків та досягнень науки, суворе дотримання режиму економії у використанні засобів та коштів. Розглянемо більш детально ці шляхи зниження собівартості одиниці продукції, підвищення рентабельності колгоспного виробництва.

Рентабельність виробництва, як уже зазначалося раніше, у великій мірі залежить від збільшення обсягу реалізованої продукції при зменшенні затрат праці і засобів виробництва на одиницю продукції.

У сільськогосподарському виробництві відомі два способи ведення його — екстенсивний і інтенсивний.

Екстенсивний шлях розвитку означає, що обсяг виробництва сільськогосподарської продукції збільшують завдяки розширенню посівних площ, але техніка і агротехніка при цьому не змінюється.

Інтенсивний шлях означає, що збільшують виробництво продукції завдяки додатковим вкладенням засобів виробництва і праці на одиницю земельної пло-

щі, підвищенню рівня техніки, культури землеробства і тваринництва, поліпшенню систем ведення господарства.

Земельні фонди, які придатні для використання в сільському господарстві, як відомо, обмежені. В цих умовах найбільш доцільно спрямувати кошти на дальшу інтенсифікацію сільськогосподарського виробництва. З цього приводу в резолюції XXIII з'їзду КПРС зазначено: «Головний шлях збільшення виробництва сільськогосподарських продуктів — це послідовна інтенсифікація сільського господарства на міцній базі механізації, електрифікації і хімізації виробництва, а також широкий розвиток меліорації в зонах з несприятливими природними умовами»¹.

Інтенсифікація сільського господарства насамперед зв'язана з додатковими затратами засобів виробництва на одиницю земельної площі. «В економічному значенні, — вказував К. Маркс, — під інтенсивною культурою ми розуміємо не що інше, як концентрацію капіталу на одній і тій самій земельній площі...»².

Характеризуючи господарювання капіталістичних європейських країн, В. І. Ленін писав: «Сільське господарство розвивається тут головним чином інтенсивно, не шляхом збільшення кількості оброблюваної землі, а шляхом поліпшення якості обробітку, шляхом збільшення розмірів капіталу, вкладуваного в ту саму кількість землі»³.

Інтенсифікація сільського господарства здійснюється при різних способах виробництва, в умовах різного рівня розвитку продуктивних сил і характеру виробничих відносин. Капіталістична інтенсифікація сільського господарства здійснюється з метою одержати найбільше прибутку і має обмежений характер.

Соціалістична власність на землю і на основні засоби виробництва, забезпечення сільського господарства новітньою технікою, кваліфікованими кадрами, організаційні форми колективного ведення господарства, його планування — все це створює найсприятли-

¹ Резолюція XXIII з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу на Звітну доповідь ЦК КПРС, Політбюро України, 1966, стор. 14—15.

² К. Маркс, Капітал, т. III, стор. 682.

³ В. І. Ленін, Твори, т. 22, стор. 55.

віші умови для інтенсифікації сільськогосподарського виробництва в нашій країні.

Слід зазначити, що інтенсифікація при соціалізмі не є самоціллю. Вона передбачає, насамперед, одержувати якомога більше продукції з кожного гектара землі при найменших затратах праці і коштів. Однак не всі виробничі затрати свідчать про інтенсивне ведення сільськогосподарського виробництва. Інтенсивним можна вважати тільки те господарство, в якому при зростанні виробничих затрат на одиницю площі збільшується вихід продукції з гектара землі. При цьому темпи зростання продукції повинні випереджати темпи зростання виробничих затрат на одиницю земельної площі. Тільки за таких умов знижуватиметься собівартість одиниці продукції, а валовий і чистий доходи в розрахунку на гектар землі збільшуватимуться.

Рівень інтенсифікації сільськогосподарського виробництва визначається певною системою вартісних і натуральних показників. Першим показником, який впливає із самої її суті, є сума витрат виробництва на гектар землі. Визначається вона шляхом ділення суми річних витрат виробництва на кількість оброблюваної землі.

Не менш важливими показниками інтенсифікації сільського господарства в умовах соціалізму є також вартість основних засобів виробництва і забезпеченість енергетичними ресурсами на 100 гектарів земельних угідь, або оброблюваної площі; вартість і кількість органічних і мінеральних добрив, що вносяться в розрахунку на одиницю посівної площі; вдосконалення структури посівних площ, підвищення питомої ваги технічних, овочевих культур у районах, сприятливих для їх вирощування, впровадження більш врожайних культур і сортів; щільність поголів'я худоби на 100 гектарів сільськогосподарських угідь, породний склад різних видів худоби і т. ін.

Кожний з цих показників характеризує ту чи іншу особливість процесу інтенсифікації сільського господарства. Найважливішими ознаками цього способу ведення землеробства і тваринництва В. І. Ленін вважав дедалі зростаюче застосування машин, мінеральних добрив, удосконалення знарядь праці. «Дані про видатки на добриво і про вартість знарядь та машин,— вка-

зував він,— є найточнішим статистичним виразом ступеня інтенсифікації землеробства»¹.

В результаті інтенсифікації сільськогосподарського виробництва господарства одержують певний економічний ефект. Для того, щоб визначити економічну ефективність інтенсифікації сільського господарства, існують певні показники. Найбільш узагальнюючим і важливим з них, що свідчить про результативність інтенсифікації, є вартість продукції усіх галузей господарства на 100 гектарів сільськогосподарських угідь. Проте для глибокого аналізу економічної ефективності інтенсифікації одного цього показника не досить. Тому застосовується ще ряд інших показників, зокрема: вихід валової продукції на одиницю затраченої праці (людино-день, людино-година), собівартість одиниці продукції, виробництво продукції у розрахунок на 100 карбованців витрат виробництва, на 100 карбованців виробничих фондів, валовий і чистий дохід на одиницю площі і на одиницю затраченої праці тощо.

Крім вартісних показників, при аналізі економічної ефективності виробництва використовують і натуральні. В рослинництві, наприклад, найважливішими з них є дані про врожайність сільськогосподарських культур (у центнерах з гектара). В. І. Ленін писав, що всі «відмінності в господарській організації, техніці та ін. підсумовуються в *урожайності*»².

У тваринництві до таких показників належить продуктивність різних видів худоби і вихід окремих видів тваринницької продукції на 100 гектарів угідь (свинини — на 100 гектарів ріллі, м'яса птиці — на 100 гектарів зернових культур). За допомогою цих показників і визначається економічна ефективність інтенсифікації сільськогосподарського виробництва.

З підвищенням інтенсивності сільського господарства краще використовується кожний гектар землі, підвищується врожайність сільськогосподарських культур, продуктивність тваринництва, знижується собівартість одиниці продукції, зростає рентабельність виробництва. Покажемо це на прикладі двох колгоспів Кривоозер-

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 22, стор. 28.

² В. І. Ленін, Твори, т. 13, стор. 117.

ського району Миколаївської області — «Україна» і «Перемога».

У 1965 році в артілі «Україна» витрати виробництва на гектар ріллі становили 297 карбованців, на 100 гектарів угідь припадало основних засобів виробництва на суму 2190 карбованців, в артілі «Перемога» відповідно — 158 і 1850 карбованців. Якщо в першому колгоспі на виробничі потреби було витрачено 214 тисяч кіловат-годин електроенергії, внесено на гектар ріллі мінеральних та органічних добрив на суму 4 карбованці 85 копійок, то в другому відповідно — 92,7 тисячі кіловат-годин і 2 карбованці 08 копійок. У зв'язку з тим, що ці господарства мають різний рівень інтенсифікації виробництва, тут і різні результати. Це видно з такої таблиці (центнерів з гектара):

	Колгоспи	
	«Україна»	«Перемога»
Зернові та зернобобові . . .	27,9	14,7
Цукрові буряки	319,0	229,0
Соняшник	20,0	14,9
Овочі	116,0	44,0
Вироблено валової продукції на 100 гектарів угідь (у закупочних цінах 1965 року, карбованців)	32 905	10 399

Колгосп «Україна» одержав продукції на 100 гектарів сільськогосподарських угідь у 3,2 рази більше, ніж артілі «Перемога». Звичайно, на результати господарської діяльності цих господарств, хоч вони і перебувають в однакових умовах, могли в деякій мірі вплинути фактори, що безпосередньо не стосуються інтенсифікації. Проте незаперечним є той факт, що колгоспи, які ведуть своє господарство більш інтенсивно, добиваються кращих показників у розвитку економіки.

Велике значення для інтенсифікації сільськогосподарського виробництва має концентрація основних засобів виробництва, насиченість господарства ними. Колгоспи, які мають більше основних засобів виробництва на гектар землі, ведуть своє господарство інтенсивніше, одержують більше валової продукції з одиниці земельної площі. Так, групування артілей по областях

Української РСР за вартістю основних фондів на гектар сільськогосподарських угідь у 1965 році показує, що в колгоспах I групи (5 областей: Волинська, Запорізька, Луганська, Херсонська, Чернігівська) з вартістю основних фондів до 60 карбованців вихід валової продукції рослинництва і тваринництва на гектар земельних угідь становив 205 карбованців; у колгоспах II групи (12 областей: Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Ровенська, Сумська, Харківська) з вартістю основних фондів від 60 до 80 карбованців — 230 карбованців; у колгоспах III групи (8 областей: Вінницька, Закарпатська, Київська, Кримська, Тернопільська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька) з вартістю основних фондів понад 80 карбованців — 308 карбованців.

Слід зауважити, що насиченість господарства основними засобами виробництва дає лише приблизну картину про його інтенсивність, показує потенціальні можливості і, звичайно, певною мірою рівень механізації виробничих процесів. Важливим показником інтенсивного ведення господарства є рівень використання основних засобів виробництва. Чим краще вони використовуються, тим більше виробляється продукції на карбованець виробничих фондів, тим вища рентабельність.

Дуже поширеним показником рівня інтенсифікації у рослинництві є врожайність сільськогосподарських культур, яка відіграє велику роль у зниженні собівартості продукції, підвищенні рентабельності виробництва. Цю залежність між урожайністю, собівартістю та рівнем рентабельності можна показати таблицею групування колгоспів Кривоозерського району Миколаївської області за рівнем врожайності зернових та зернобобових культур за 1965 рік.

Групи колгоспів за врожайністю зернових та зернобобових (центнерів з гектара)	Кількість колгоспів у групі	Собівартість центнера зернових та зернобобових (карбованців)	Норма рентабельності (в відсотках)
I група — до 23	20	3,50	185
II група — від 23 до 28	10	3,05	209

Як видно з таблиці, собівартість і норма рентабельності залежать від рівня врожайності. У тих колгоспах, де вища врожайність і нижча собівартість одиниці продукції, завжди досягають вищої рентабельності виробництва. Ось ще такий приклад. Колгоспи Черкаської області в 1965 році одержали 25,6 центнера зернових та зернобобових з гектара, собівартість одиниці продукції становила 2 карбованці 90 копійок, а рентабельність виробництва цих культур — 248 процентів; а в колгоспах Харківської області відповідно — 15,7, 3,48 і 166.

Найважливішою умовою здійснення інтенсифікації сільськогосподарського виробництва на сучасному етапі розвитку є завершення комплексної механізації виробничих процесів у рослинництві і тваринництві, широка хімізація, всемірний розвиток меліорації, впровадження в колгоспне виробництво досягнень науки і передового досвіду, послідовна спеціалізація виробництва, підвищення матеріальної зацікавленості колгоспників в одержанні якомога більшої кількості продукції при найменших затратах праці і коштів.

У підвищенні інтенсивності сільського господарства вирішальна роль належить праці, озброєній сучасною технікою і досягненнями передової науки. Збільшення вкладень у землю, відзначав В. І. Ленін, «...означає технічні зміни в землеробстві, інтенсифікацію його, перехід до вищих систем рільництва, посилене вживання штучних добрив, поліпшення знарядь і машин, ріст уживання їх»¹.

Із зростанням технічної оснащеності сільського господарства безперервно підвищується рівень механізації сільськогосподарських робіт, продуктивності праці. Продуктивність праці має величезне значення для піднесення рівня рентабельності виробництва. Адже в собівартості продукції затрати праці мають велику питому вагу. Наприклад, у структурі собівартості продукції рослинництва вони становили в колгоспах Української РСР у 1965 році 52 проценти, а в структурі собівартості продукції тваринництва — 40 процентів. На вирощуванні окремих культур, де процеси виробництва ме-

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 22, стор. 46.

ханізовані ще слабо, затрати праці мають велику питому вагу.

Скорочення затрат праці на виробництво одиниці продукції — найважливіший резерв, який дає змогу знижувати собівартість одиниці продукції і підвищувати рентабельність виробництва. Економістами підраховано, що коли б зменшити затрати праці в колгоспах країни лише на один процент, то це дало б можливість зекономити до 50 мільйонів людино-днів.

Продуктивність праці і рівень рентабельності виробництва прямо залежать одне від одного: чим вища продуктивність праці, тим вища рентабельність виробництва. Цю залежність характеризують дані таблиці групування колгоспів Василівського району Запорізької області за 1965 рік:

Групи колгоспів за обсягом валового доходу на людино-день	Кількість колгоспів у групі	Оплата людино-дня (в крб.)	Чистий дохід на гектар с.-г. угідь (у крб.)	Норма рентабельності (в проц.)
I група — від 3,70 до 5 крб.	8	3,27	52,0	27,0
II група — від 5 до 8 крб.	8	3,64	64,6	51,6

У колгоспах II групи, де значно вища продуктивність праці, майже в два рази вища і рентабельність виробництва. Потрібно врахувати і те, що тут вища оплата праці, яка є складовою частиною собівартості і підвищує її. Якщо рівень оплати праці довести до рівня I групи, то норма рентабельності в колгоспах II групи буде ще вищою.

Рівень продуктивності праці залежить насамперед від рівня механізації виробничих процесів. Радянська держава щороку виділяє на технічне оснащення сільського господарства великі кошти. У 1965 році на полях колгоспів і радгоспів країни працювало 2838 тисяч тракторів (у перерахунку на 15-сильні), 523 тисячі зернозбиральних комбайнів, 956 тисяч автомашин (включаючи автоцистерни). У сільському господарстві Української РСР у тому ж році налічувалося 415 тисяч тракторів, 64 тисячі зернозбиральних комбайнів, 201,6 тисячі вантажних автомашин.

За останні роки темпи зростання матеріально-технічної бази сільського господарства, як зазначалося на

березневному (1965 рік) Пленумі ЦК КПРС, у значній мірі сповільнилися. Це особливо стосується енергетичних потужностей, середньорічний приріст яких становив за 1953—1958 роки 9,5 процента, а за 1959—1965 роки — тільки 4,6 процента. Такі темпи не могли задовольнити потреб сільського господарства, не давали можливості повністю механізувати виробничі процеси, значно підвищити продуктивність праці і рентабельність виробництва.

Навіть у такій високомеханізованій галузі, як виробництво зернових культур, допоміжні, але дуже трудомісткі роботи, як, наприклад, сушіння і навантаження зерна, збирання соломки і половки на полі, скиртування, механізовані ще недостатньо. Так, сушіння зерна в колгоспах республіки в 1965 році було механізовано на 48,3 процента, вантаження зерна при вивезенні його з току — на 73,2 процента, скиртування соломки — всього на 26,6 процента.

Незавершеність механізації згаданих процесів призводить до значного подорожчання продукції, до зниження рентабельності виробництва зернових культур. Щоб завершити комплексну механізацію в зерновому господарстві, необхідно механізувати згадані раніше процеси. Це набагато зекономить працю, зміцнить кормову базу тваринництва, дасть змогу знизити собівартість одиниці продукції, підвищити рентабельність виробництва зернових культур.

Однією з причин відносно низької рентабельності виробництва цукрових буряків (у 1965 році вона становила в колгоспах республіки 40 процентів) є низький рівень механізації, великі затрати праці. Ще недостатньо механізовано збирання коренів, вантаження їх під час вивезення з поля. Процент механізації цих робіт у колгоспах республіки в 1965 році дорівнював відповідно — 75,7 і 64,2. На виробництво центнера цукрових буряків затрачено 0,31 людино-дня.

Зараз в країні на вирощуванні цієї культури великого поширення набули ланки комплексної механізації, які дають змогу значно підвищити продуктивність праці, знизити собівартість одиниці продукції. Наприклад, механізована ланка П. Рогового з артіль імені Кірова Бершадського району Вінницької області в 1965 році збрала по 370 центнерів цукрових буряків з гектара.

Собівартість центнера продукції становила 85 копійок, а там, де цю культуру вирощували звичайним способом, — 1 карбованець 34 копійки. Якби всі буряки вирощували за новою технологією, то колгосп мав би додатково 162 тисячі карбованців прибутку.

У колгоспах Жашківського району Черкаської області цукрові буряки, кукурудзу, картоплю обробляють тільки механізовані ланки. Затрати праці на вирощування солодких коренів зменшились у 2—2,5, а в передових ланках — у 7—8 разів, собівартість центнера буряків в 1965 році в середньому по району становила 1 карбованець 21 копійку.

Механізовані ланки на Черкащині в 1965 році вирощували цукрові буряки на площі понад 50 тисяч гектарів. Собівартість центнера коренів у середньому по області доведено до 1 карбованця 56 копійок проти 1 карбованця 86 копійок у колгоспах республіки.

Комплексну механізацію виробництва цукрових буряків у 1965 році в республіці було запроваджено на площі понад 500 тисяч гектарів. Механізовані ланки вирощували 37 процентів кукурудзи на зерно і силос, 20 процентів соняшнику і 21 процент картоплі до загальної площі посіву цих культур.

Україна виробляє велику кількість картоплі, овочів, фруктів і винограду. Рівень механізації виробництва цих культур залишається ще низьким. Так, на садінні картоплі в артілях республіки він становив 73,4 процента, сівбі і садінні овочів — 33,9, збиранні картоплі — 29,8, вантаженні картоплі при вивезенні з поля — всього 6,5 процента. Затрати праці на вирощування центнера картоплі становили 0,97 людино-дня, овочів — 2,20 людино-дня. Слід зауважити, що ці затрати праці в 1965 році порівняно з 1964 роком зросли. Ось чому виробництво овочів у республіці було збитковим.

Залишається все ще низьким рівень механізації у тваринництві. Так, механізація доїння корів у колгоспах республіки становила всього 22,9 процента, роздачі кормів на фермах великої рогатої худоби — 3,4, на свинофермах — 13,2, очислення приміщень від гною відповідно — 14 і 13,6 процента. І не дивно, що затрати праці на виробництво одиниці тваринницької продукції ще великі. В 1965 році на центнер молока було затрачено 2,33 людино-дня, яловичини — 13,13, свинини 10,09, ба-

ранини — 10,99 людино-дня. Тваринництво в цілому по колгоспах республіки, як уже зазначалося, залишалося збитковим.

Рівень механізації виробничих процесів у тваринництві справляє вирішальний вплив на продуктивність праці, собівартість продукції та рентабельність виробництва. Наприклад, у колгоспі імені Дзержинського Сватівського району Луганської області в результаті механізації тваринницьких ферм кількість худоби, закріпленої за одним тваринником, різко збільшилася. Замість 40—50 кожний скотар тепер обслуговує по 280—300 голів. Дояр колгоспу «Дружба» того ж району т. Фоменко в 1965 році від кожної з 100 корів одержав по 2160 кілограмів молока. Собівартість центнера продукції становила 9 карбованців.

У колгоспі імені Свердлова Вознесенського району Миколаївської області широко застосовують механічне доїння корів, що дає змогу значно зменшити собівартість одиниці продукції. Так, на центнер молока тут затрачено в 1965 році 10 карбованців 72 копійки, а в цілому по колгоспах району — 17 карбованців 38 копійок. Якби і в інших господарствах району собівартість була такою, то вони зекономили б більше мільйона карбованців. Виробництво молока в цій артілі було рентабельним і дало прибутку 51 883 карбованці, тоді як всі інші колгоспи району мали збитки в сумі 548 тисяч карбованців.

Відомий в республіці досвід механізаторів колгоспу «Україна» Кривоозерського району Миколаївської області, де бригадиром Герой Соціалістичної Праці О. П. Рожко. Крім вирощування сільськогосподарських культур, вони влітку також відгодовують велику рогату худобу. Механізація відгодівлі дає можливість одержувати дешеву продукцію. Середньодобовий приріст ваги тварини протягом шести років становив 800 грамів. У 1965 році на виробництво центнера м'яса тут було затрачено всього 1,1 людино-дня, а собівартість продукції дорівнювала 26 карбованцям 44 копійкам, тоді як у середньому по області — 98 карбованцям 26 копійкам. Якби усі колгоспи області мали таку ж собівартість продукції, то тільки на виробництві яловичини вони зекономили б 24 601 тисячу карбованців.

У господарствах Новомосковського району Дніпропетровської області в 1965 році завдяки здійсненню комплексної механізації вивільнено близько 500 працівників ферм, які використовуються на інших роботах. Затрати праці на виробництво центнера молока тільки за 1965 рік тут знижено на 13 процентів, центнера м'яса — на 10 процентів.

Головне завдання, яке стоїть перед колгоспами і радгоспами, полягає в тому, щоб найближчим часом перейти до комплексної механізації в усіх галузях виробництва. «Основою підвищення продуктивності сільськогосподарської праці, — вказується в Програмі КПРС, — будуть дальша механізація сільського господарства, застосування комплексної механізації і використання засобів автоматизації, впровадження систем машин з високими техніко-економічними показниками, що відповідатимуть умовам кожної зони»¹.

Здійснення комплексної механізації — це не якась далека перспектива, а завдання сьогодення. Щоб виконати його, потрібно насамперед збільшити кількість техніки в сільському господарстві.

Відповідно до рішень березневого (1965 рік) Пленуму ЦК КПРС, ХХІІІ з'їзду партії за п'ятиріччя передбачається поставити сільському господарству 1790 тисяч тракторів (у тому числі 780 тисяч орних), 1100 тисяч вантажних автомобілів, 900 тисяч тракторних і 275 тисяч автомобільних причепів, 550 тисяч зернозбиральних комбайнів та іншу сільськогосподарську техніку. Передбачається широко впроваджувати швидкісні трактори, більш прогресивні універсальні, широкозахватні та багаторядні машини стосовно до природно-економічних зон і особливостей вирощування культур.

Протягом п'ятиріччя в сільське господарство на виробниче будівництво і придбання техніки буде спрямовано 71 мільярд карбованців капітальних вкладень, в тому числі 41 мільярд карбованців за рахунок держави. За державним планом обсяг капіталовкладень на сільське будівництво і придбання техніки по нашій республіці в новому п'ятиріччі становитиме 5,3 мільярда

¹ Програма Комуністичної партії Радянського Союзу, стор. 68—69.

карбованців. Крім цього, колгоспи республіки намічають спрямувати на ці потреби ще близько 8 мільярдів карбованців.

Дуже важлива роль в інтенсифікації сільськогосподарського виробництва належить електрифікації сільського господарства. Комплексна механізація вимагає переходу на електричну енергію, застосування якої дає величезний економічний ефект. За розрахунками Всесоюзного інституту електрифікації сільського господарства, кожний мільярд кіловат-годин, використаний у сільському господарстві, замінює ручну працю 700 тисяч сільськогосподарських працівників протягом року. При цьому витрати виробництва зменшуються приблизно на 200 мільйонів карбованців. Використання електроенергії для потреб сільськогосподарського виробництва скорочує затрати на молотьбі і очищенні зерна на 65 процентів, доїнні корів — на 53, приготуванні кормів — на 80, на стрижці овець — на 65 процентів.

За останні роки проведено велику роботу по електрифікації сільського господарства. В 1965 році споживання електроенергії в цій галузі становило 21 мільярд кіловат-годин проти 2742 мільйонів у 1953 році і 6907 мільйонів у 1958 році. Тепер у країні електрифіковано майже всі радгоспи і 94 проценти колгоспів. Але цієї кількості електроенергії, яка споживається сільським господарством, ще зовсім недостатньо.

Директивами ХХІІІ з'їзду КПРС передбачено в цьому п'ятиріччі різко розширити роботи по електрифікації сільського господарства. Головна увага буде спрямована на комплексне використання електроенергії з тим, щоб підвищити продуктивність праці, полегшити працю трудівників села, а також поліпшити культурно-побутове обслуговування сільського населення. Крім того, накреслено збільшити споживання електроенергії в сільському господарстві приблизно в 3 рази, тобто довести його до 60—65 мільярдів кіловат-годин, у тому числі на виробничі потреби — 31—33 мільярди, на комунально-побутові — 29—32 мільярди кіловат-годин.

У розрахунку на гектар ріллі використання електроенергії зросте з 50 кіловат-годин у 1965 році до 145 кіловат-годин у 1970 році.

На основі зростання технічної оснащеності колгоспів і радгоспів, споживання ними більшої кількості

електроенергії продуктивність праці за п'ятирічку збільшиться на 40—45 процентів. Це дасть змогу значно знизити собівартість продукції, добитися значного зростання рентабельності сільськогосподарського виробництва.

У послідовній інтенсифікації сільського господарства важливу роль відіграє його *хімізація*, яка означає насамперед широке використання мінеральних та органічних добрив. Вона дає змогу різко підняти врожайність зернових і технічних культур, продуктивність праці і на цій основі добитися більш високої рентабельності виробництва. Досвідом наукових установ, передових колгоспів і радгоспів, які вміло застосовують мінеральні добрива, доведено, що тут при внесенні в ґрунт центнера мінеральних добрив врожайність зернових культур підвищується не менш як на 1,5—2 центнери з гектара. Центнер аміачної селітри, внесений під посів озимої пшениці, дає додатково 4—5 центнерів зерна, під посів цукрових буряків — 25—30 центнерів коренів, під картоплю — 18—20 центнерів бульб.

Яка ефективність застосування мінеральних добрив, видно з дослідів Миколаївської сільськогосподарської станції. При підживленні весною озимої пшениці «безоста І» аміачною селітрою (доза внесення на гектар — 0,6 центнера) прибавка врожаю становила 2,3 центнера. Чистого доходу від застосування добрив мали 11 карбованців 80 копійок. На карбованець витрачених добрив чистий дохід дорівнював 3,94 карбованця. При підживленні під час сівби гороху «рамонський 77» суперфосфатом (доза внесення на гектар — 0,5 центнера) одержали прибавку врожаю 2,2 центнера. Чистий дохід від застосування добрив становив 42 карбованці 80 копійок, а на карбованець витрачених добрив — 16 карбованців 60 копійок.

За даними Всесоюзного науково-дослідного інституту добрив та агрогрунтознавства, на кожний карбованець, затрачений на мінеральні добрива, забезпечується приріст врожаю зернових культур на 4,32 карбованця, цукрових буряків — на 5,79 карбованця.

Про високу економічну ефективність хімізації свідчить досвід колгоспів Жашківського району Черкаської області. За п'ять років (1961—1965) господарства району одержали в середньому по 25 центнерів зернових,

озимої пшениці — по 28,4 центнера, цукрових буряків — по 258 центнерів з гектара. А в 1965 році вирощено зернових культур по 31,3 центнера, озимих — по 35,8, у тому числі озимої пшениці — по 36,2 центнера, цукрових буряків — по 307 центнерів з гектара. Собівартість центнера пшениці становила 2 карбованці 59 копійок, цукрових буряків — 1 карбованець 21 копійку. На 100 гектарів сільськогосподарських угідь одержано доходу по 32,5 тисячі карбованців. Оплата людино-дня в колгоспах становила 3 карбованці 21 копійку.

Про це свідчать такі дані групування колгоспів Кривоозерського району Миколаївської області за розміром затрат у 1965 році на мінеральні та органічні добрива в розрахунку на гектар ріллі. До першої групи були віднесені колгоспи, які витратили на ці потреби до 3 карбованців 50 копійок, до другої — від 3 карбованців 50 копійок до 6 карбованців. Урожайність зернових з гектара в артілях першої групи становила 21,3 центнера, цукрових буряків — 259 центнерів, у колгоспах другої групи відповідно — 22,5 і 266 центнерів з гектара.

Отже, господарства, які більше використали коштів на мінеральні та органічні добрива, мали кращі результати. Потрібно зауважити, що затрати на вирощування культур при застосуванні добрив збільшуються лише за рахунок вартості мінеральних добрив і вартості робіт по їх внесенню. Однак при цьому виробництво продукції зростає і доходи значно перевищують витрати на придбання і внесення в ґрунт добрив.

Велику економічну ефективність мають господарства і при застосуванні хімічних препаратів, за допомогою яких знищують бур'яни і захищають рослини від шкідників. Як підрахували спеціалісти, валовий збір зерна при їх використанні збільшується мінімум на 20 процентів. Кожний карбованець, витрачений на отрутохімікати, зберігає врожай зернових і овочевих культур на 5—10 карбованців, бавовни і ягід — на 15—30, цитрусових — на 30—40 карбованців.

Чимало продуктів хімічної промисловості широко використовується і в тваринництві. Найважчою і найгострішою проблемою в тваринництві нині є забезпечення тварин протеїном. Недостатня кількість протеїну в кормах призводить до того, що на виробництво оди-

ниці продукції витрачається більше кормів, а це, в свою чергу, веде до підвищення собівартості продукції, знижує рентабельність виробництва.

За даними Всесоюзного науково-дослідного інституту тваринництва, недостатня кількість протеїну в кормах у 1,5—2 рази підвищує їх витрату на одиницю продукції, а на кілограм приросту ваги свинини замість 4,5 кормової одиниці витрачається 7—9 кормових одиниць.

За допомогою хімії білкову проблему в тваринництві розв'язують шляхом додавання до кормів азотистих та білкових продуктів — карбаміду, аміачної води, кормових дріжджів тощо.

Про економічну ефективність цього заходу свідчать такі дані. Карбованець, затрачений на карбамід, дає додаткової продукції на 10 карбованців, а затрати на кормові дріжджі окупаються додатковим молоком у 2 рази, яловичиною і свининою — в 2,5 рази, м'ясом птиці — в 5—6 раз. Кожна тонна карбаміду, згодована худобі з кормами, бідними на протеїн, дає 10 тонн молока або 0,5 тонни м'яса і замінює 2,5 тонни природного білка.

Новим п'ятирічним планом намічено до 1970 року подвоїти порівняно з 1965 роком поставку сільському господарству мінеральних добрив і довести їх до 55 мільйонів тонн (у стандартних туках), провести вапнування кислих ґрунтів на площі не менш як 28 мільйонів гектарів, підвищити якість хімічних засобів захисту сільськогосподарських культур від шкідників і хвороб. Поряд із збільшенням виробництва добрив ставиться завдання значно поліпшити їх якість, усунути витрати при їх перевезенні, зберіганні і використанні. Передбачається також подвоїти випуск комбікормів. При цьому широко розгорнеться виробництво вітамінів, антибіотиків і білкових добавок, які підвищують ефективність кормів.

Величезним резервом у збільшенні виробництва сільськогосподарських продуктів, підвищенні рентабельності виробництва є *меліорація земель*. Як відомо, кліматичні та погодні умови ще дуже впливають на сільськогосподарське виробництво. Одні райони нашої країни перебувають у перезволоженій зоні і зазнають шкоди від надмірної вологи, інші, навпаки, — від посу-

хи. Якщо зважити, що 60 процентів посівів зернових припадає на райони, де періодично бувають посухи, а більша частина земель нечорноземної зони має потребу в тих чи інших видах меліорації, то стане зрозумілим, яке велике значення має меліорація.

За роки Радянської влади проведена велика робота по зрошуванню земель. Їх площа зросла з 3,9 до 10 мільйонів гектарів, або в 2,5 раза. Незважаючи на те, що зрошувані землі в сільськогосподарському балансі країни мають невелику питому вагу, вони дають близько 18—20 процентів усієї продукції рослинництва. На таких землях за будь-яких погодних умов можна одержувати сталі врожаї сільськогосподарських культур і, як правило, у два рази вищі, ніж на неполивних землях. А в деяких районах країни збирають і по два врожаї на рік. Так, середній врожай зернових культур за останні 15 років у цілому по Миколаївській області становив 15,3 центнера з гектара. На землях Інгулецької зрошувальної системи за два роки (1964—1965) вирощували в середньому по 23,6, а в 1965 році — 28,1 центнера з гектара. Собівартість озимої пшениці тут становила понад два карбованці.

На півдні республіки врожаї зернових культур на поливі в 1965 році становив 30,9 центнера з гектара проти 17,9 центнера, одержаних на незрошуваних землях, у тому числі озимої пшениці відповідно — 30 і 18,4 центнера з гектара.

Колгосп «Радянська Україна» Скадовського району Херсонської області в 1965 році одержав з кожного з 1360 гектарів поливних земель по 44,8 центнера зерна, в тому числі з 405 гектарів — по 42,8 центнера озимої пшениці. Раніше, коли землі не зрошувались, артіль одержувала зернових у середньому по 17,3 центнера з гектара.

Високі врожаї вирощують на поливних землях колгоспники Ізмаїльського, Кілійського районів Одеської області. В 1965 році вони зібрали на поливних землях по 40 центнерів зернових, у тому числі озимої пшениці — по 42,5 центнера, кукурудзи — по 47,4 центнера з гектара. Трудівники артілі «Шлях до комунізму» Ізмаїльського району одержали озимої пшениці по 53 центнери, кукурудзи в зерні — по 60, кукурудзи в молочно-восковій стиглості — по 570 центнерів з гектара.

У колгоспах і радгоспах півдня Української РСР вирости прекрасні майстри зрошувального землеробства, Герої Соціалістичної Праці — О. Романюк, А. Покотилів, О. Данник, передовики виробництва — Є. Малашков, П. Федір, О. Жайворонюк та інші. Ланка Героя Соціалістичної Праці О. Ромащенко з колгоспу «Нове життя» Скадовського району Херсонської області рік у рік вирощує високі врожаї сільськогосподарських культур. Протягом кількох років вона одержує по 43—45 центнерів пшениці з гектара. Бригада овочівників з колгоспу імені Кірова Білозерського району цієї ж області, яку очолює Герой Соціалістичної Праці О. Данник, у 1965 році одержала середній врожай капусти по 526 центнерів, огірків — 367 і помідорів — 322 центнери з гектара.

Ланка Героя Соціалістичної Праці А. Покотилова з радгоспу «Авангард» Миколаївської області в 1965 році виростила на зрошуваних землях по 52,7 центнера озимої пшениці сорту «безоста І», а ланки Г. Гребенюка і В. Тананєєва одержали по 537—577 центнерів цукрових буряків з кожного гектара. Високих показників досягли члени ланки Т. Козак з артілі «Радянська Україна» Скадовського району Херсонської області. Вони на площі 207 гектарів одержали по 60,3 центнера рису з кожного гектара.

Виробництво сільськогосподарської продукції на зрошуваних землях забезпечує високу економічну ефективність. Так, собівартість центнера озимої пшениці, вирощеної на зрошуваних землях, в радгоспах республіки в 1965 році становила 2—3 карбованці, тоді як на неполивних землях — 3 карбованці 70 копійок — 4 карбованці 50 копійок.

У колгоспах Великоновосілківського району Донецької області в 1965 році центнер озимої пшениці на поливі обійшовся на 1 карбованець 43 копійки, зерна кукурудзи — на 25 копійок, цукрових буряків — на 43 копійки, овочів — на 54 копійки, ранньої картоплі — майже на 2,5 карбованці дешевше. Приблизно така ж різниця і по затратах праці.

На поливних землях високорентабельним є і виробництво рису. У Скадовському районі Херсонської області, наприклад, у 1965 році від реалізації рису одер-

жали по 1015 карбованців чистого доходу з кожного гектара, а в Голопристанському районі — по 969 карбованців. Капітальні вкладення на будівництво рисових чеків окупаються за один-два роки.

XXIII з'їзд КПРС у Директивах по п'ятирічному плану розвитку народного господарства СРСР на 1966—1970 роки і травневий (1966 рік) Пленум ЦК партії у своєму рішенні накреслили велику програму меліоративних робіт у країні, розраховану на десять років. Відповідно до цих рішень на Україні заплановано за роки п'ятирічки площу зрошуваних земель збільшити з 540 тисяч до 1 мільйона 260 тисяч гектарів, а осушених земель у зоні надмірної вологості — з 800 тисяч до 1,5 мільйона гектарів. Через десять років поливні землі на Україні становитимуть 2310—2440 тисяч гектарів, а осушені — 2500—2580 тисяч гектарів.

Особливо великі перспективи зрошення земель має південь України. Тепер у районах Степу республіки, де найчастіше буває посуха, розміщено майже половину посівів зернових культур. У посушливі роки республіка недобирає в середньому 7—8 мільйонів тонн зерна. Ось чому тут дуже важливо розширювати площі зрошуваних земель. Найближчим часом буде закінчено будівництво Кримського каналу (від Каховки до Керчі) довжиною 400 кілометрів, який зволожить 1,5 мільйона гектарів степу. Крім того, розгорнеться будівництво зрошувальних систем з введенням у дію додаткових площ в Одеській, Миколаївській, Кримській і Херсонській областях.

В Одеській області споруджено державну Троїцько-Граденицьку зрошувальну систему площею в 3650 гектарів. Продовжується будівництво Татарбунарської і Нижньодністровської зрошувальних систем. За п'ятиріччя в області передбачено зосити до 75 тисяч гектарів земель. Водні ресурси дають змогу в перспективі довести площі таких земель на Одещині до мільйона гектарів.

В колгоспах і радгоспах Миколаївщини зрошуються тепер 56 тисяч гектарів, у тому числі 42,6 тисячі — Інгулецькою системою, яка введена в експлуатацію в 1963 році. За п'ятиріччя поливні землі в області передбачено збільшити до 65 тисяч гектарів, а в перспекти-

ві — до 400 тисяч гектарів. У Херсонській області діють Інгулецька, Краснознам'янська і Чаплинська зрошувальні системи, Краснознам'янський і Кримський канали. В кінці п'ятирічки почне діяти перша черга Каховської системи. В 1966 році в області зрошувані землі становили 110 тисяч гектарів.

Великим резервом у збільшенні виробництва сільськогосподарської продукції у західних областях і поліських районах республіки є ефективне використання перезволожених земель, яких налічується 3,8 мільйона гектарів. Більш-менш задовільно з них використовується лише 800 тисяч гектарів. Протягом п'ятирічки потрібно буде осушити не менш як 700 тисяч гектарів.

Здійснення програми будівництва зрошувальних систем та осушення земель в запланованому обсязі дасть змогу одержати в 1970 році 2440—2700 тисяч тонн зерна, а до кінця наступної п'ятирічки — 6100—6600 тисяч тонн.

Значним резервом у збільшенні валових зборів сільськогосподарських культур є також *мале зрошення*, тобто зволоження земель за рахунок водних ресурсів малих річок, ставків, озер тощо. Організація цього виду зрошення вимагає невеликих затрат і разом з тим забезпечує високу рентабельність виробництва сільськогосподарських культур. Ось приклади.

У Мар'їнському районі Донецької області немає великих рік і природних озер. Колгоспи почали загачувати балки, де за рахунок паводкових і дощових вод збирається чимало води для зрошення посівів. На кошти артілей було збудовано близько ста ставків із дзеркалом води 367 гектарів. Це дало можливість хліборобам району в 1965 році одержати додатково близько 8 тисяч тонн овочів і понад 24 тисячі тонн кормів.

Кожний зрошуваний гектар артілі «Жовтень» того ж району в 1965 році дав прибавку 20 центнерів озимої пшениці, 168 центнерів овочів, 200 центнерів кормових буряків. Рентабельність зрошуваного овочівництва в 4, а кукурудзи в 3 рази вища, ніж неполивних. Від продажу ранньої картоплі, вирощеної на поливних землях, господарство одержало понад 100 тисяч карбованців. На будівництво зрошувальної системи колгосп витратив 107 тисяч карбованців і на полив — 52 876 карбованців. Прибуток від зрошення тільки в 1965 році

становив близько 200 тисяч карбованців, тобто затрати окупились за один рік.

Господарства Мар'їнського району широко запроваджують післяжнивні посіви, особливо кормових культур. У тому ж колгоспі «Жовтень» на великих площах було зібрано по 250 центнерів зеленої маси гороху в суміші з ячменем, в артілі імені Суворова — по 280, імені Червоної Армії — по 300 центнерів. Завдяки цьому в районі одержано на кожні 100 гектарів сільськогосподарських угідь у 1965 році по 502 центнери молока, надій молока від фуражної корови становив 2536 кілограмів.

У колгоспі «Дружба народів» Кримської області водою із свердловин поливають великі площі землі і одержують по 60 центнерів зерна кукурудзи і по 40 центнерів пшениці з гектара.

Такі головні напрями плану розвитку меліорації, яка дасть змогу значно збільшити виробництво продукції, підвищити його рентабельність. Щоб успішно перетворити цей план у життя, держава виділяє необхідні матеріальні засоби і кошти. Тільки за п'ятирічку на водогосподарське будівництво буде витрачено понад 10 мільярдів карбованців — майже в 2 рази більше, ніж за 1946—1965 роки. Для потреб меліорації промисловість виготовить 32 тисячі екскаваторів, 28 тисяч бульдозерів, 18 тисяч скреперів, 10 тисяч тракторів високої прохідності, 80 тисяч автомашин і багато іншої техніки.

Затрати на меліорацію швидко окупаються. Їх ефективність багато в чому залежить від того, під які сільськогосподарські культури використовуються землі. За короткий період (3—5 років) повертаються затрати на будівництво зрошувальних систем при вирощуванні бавовняку, рису. У такі ж приблизно строки окупаються затрати на зрошення ділянок, де вирощують виноград, плодові дерева. При середній врожайності зерна на полі в 26—27 центнерів з гектара капіталовкладення в цю галузь сільського господарства повертаються приблизно через 9 років після освоєння зрошуваної площі. Затрати на меліорацію земель під посіви зерна у зволоженої зоні окупаються за 5 років.

Дуже важливе питання — правильно використовувати зрошувані й осушені землі. На травневому (1966 рік) Пленумі ЦК КПРС зазначалося, що в ряді районів

країни зрошувальні та осушувальні системи утримуються в незадовільному стані, землі використовуються погано, повернення коштів, вкладених у меліорацію, незначне. Завдання кожного господарства — уміло використовувати ці землі, щоб мати стабільні і високі доходи господарства, на базі яких можна значно підвищувати рівень оплати праці, більше коштів відраховувати в суспільні фонди, на побутові потреби і т. ін.

Інтенсивно вести сільськогосподарське виробництво — це означає також повніше використовувати досягнення науки та передового досвіду. Без цього неможливо успішно розвивати наше сільське господарство, підвищувати врожайність усіх культур, продуктивність худоби, механізувати виробництво, забезпечувати найвищу продуктивність праці, рентабельність виробництва. В Директивах XXIII з'їзду КПРС вказується: «Підвищити роль науки в розвитку колгоспного і радгоспного виробництва. Розширити теоретичні й експериментальні дослідження в галузі економіки, біології, агротехніки, зоотехнії, механізації виробництва. Підвищити відповідальність науково-дослідних закладів за наукову обгрунтованість їх рекомендацій, за ефективне впровадження наукових досягнень у практику колгоспного і радгоспного виробництва»¹.

Ті господарства, які вміло застосовують досягнення сільськогосподарської науки, одержують значну кількість додаткової продукції землеробства і тваринництва. Щоб успішно господарювати, треба розробити для кожного колгоспу і радгоспу необхідні науково обгрунтовані системи ведення виробництва стосовно до природно-економічної зони, запроваджувати передові прийоми агротехніки, високосортне насіння, найбільш продуктивні види тварин. Все це дає наука і передовий досвід.

Великі досягнення мають радянські селекціонери. В нашій країні і за її межами славляться високоолійні сорти соняшнику, виведені академіком В. С. Пустовойтом. Завдяки цим сортам наша країна одержує за рік приблизно 500 тисяч тонн олії вартістю понад 750 міль-

¹ Директиви XXIII з'їзду КПРС по п'ятирічному плану розвитку народного господарства СРСР на 1966—1970 роки, стор. 38—39.

йонів карбованців. Якщо старі сорти соняшнику мали 51—52 проценти олії, то новий сорт пасіння «ВНІМК 309», створений у 1965 році, — 55 процентів олії.

Успішно продовжує свою роботу академік П. П. Лук'яненко. Ним введено і передані в державне сортови-пробування нові сорти озимої пшениці «лютесценс 31», «лютесценс 32», які в 1965 році дали урожайність 54,6—55,6 центнера з гектара. Нові сорти пшениці вивели академіки В. М. Ремесло і М. В. Цицин.

Великий економічний ефект дає впровадження досвіду передовиків сільського господарства. В колгоспах і радгоспах вирости тисячі справжніх майстрів своєї справи, які вміло використовують резерви зростання рентабельності сільськогосподарського виробництва.

У сучасних умовах, коли всі господарства оснащені досконалою технікою і їх очолюють кваліфіковані спеціалісти, відкривається широкий простір для впровадження у сільськогосподарське виробництво досягнень науки і передового досвіду. Це безперечно сприятиме дальшому піднесенню рентабельності сільськогосподарського виробництва.

СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ І ЕФЕКТИВНІСТЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

Рентабельність виробництва в значній мірі залежить від рівня його спеціалізації. Спеціалізація передбачає науково обгрунтоване розміщення сільського господарства, а також найбільш доцільний розвиток галузей економіки в кожній зоні, в кожному господарстві, з урахуванням їх природно-кліматичних умов та особливостей господарювання. Завдяки їй створюється можливість обмежити кількість галузей у кожному господарстві і розвивати ті з них, які є необхідними і рентабельними. При визначенні рівня спеціалізації того чи іншого господарства слід враховувати всі моменти, а саме: проаналізувати виробничі, трудові ресурси господарства, структури посівів; розташування господарств відносно міст, промислових центрів, залізничних і водних магістралей; стан шляхів, кількість транспортних засобів і т. ін. Все це в значній мірі впливає на спеціалізацію господарства.

При правильній спеціалізації всі галузі повинні бути рентабельними, бо головна мета її — забезпечити максимальний вихід продукції з гектара землі при найменших затратах праці і коштів. Якщо господарство зазнає збитків, то найчастіше причину цього необхідно шукати в неправильній спеціалізації, в тому, що господарство виробляє такі види продукції, для яких місцеві умови не підходять.

Процес спеціалізації сільського господарства поєднується з процесом концентрації виробництва. Спеціалізовані господарства, як правило, мають значно більші можливості для комплексної механізації, переходу до нової технології виробництва й організації праці. А це в свою чергу дає змогу підвищувати продуктивність праці, знижувати собівартість продукції. Звичайно, тут мова йде не про будь-які розміри спеціалізованих господарств, а про оптимальні, тобто такі, при яких досягаються найкращі результати. Дрібні багатогалузеві господарства, як правило, нерентабельні. Наприклад, у середньому в семи дрібних господарствах Миколаївської області з земельною площею до трьох тисяч гектарів у кожному собівартість і затрати праці на центнер продукції тваринництва в 1965 році були набагато вищі, ніж по області: по виробництву молока — на 15 процентів, вовни — на 24 проценти, приросту живої ваги свиней — у 2,5 раза.

За даними річних звітів колгоспів області за 1964 рік встановлено, що в тих господарствах, які мають від 400 до 1100 корів, собівартість центнера молока становила 17 карбованців 40 копійок, затрати праці — 3,4 людино-дня, а в тих, що мають понад 1100 голів, відповідно — 15 карбованців 53 копійки і 2,8 людино-дня. Отже, собівартість продукції на великих фермах нижча на 12 процентів, а затрати праці — на 19,6 процента. В колгоспах, де утримують від 700 до 2500 свиней, собівартість центнера приросту їх ваги становила 202 карбованці 56 копійок, затрати праці — 28,3 людино-дня, а де є понад 2500 голів, відповідно — 112 карбованців 57 копійок і 8 людино-днів. Собівартість м'яса в другому випадку нижча на 80 процентів, а затрати праці — в 3,5 раза.

Партія вважає, що в нинішніх умовах розвитку сільського господарства потрібно проводити поглиблену

спеціалізацію виробництва. Так, у Директивах XXIII з'їзду КПРС по п'ятирічному плану розвитку народного господарства СРСР на 1966—1970 роки вказується: «В інтересах найбільш ефективного використання землі, капітальних вкладень, техніки, а також трудових ресурсів *проводити спеціалізацію колгоспів і радгоспів, підвищувати їх товарність, забезпечуючи правильне поєднання галузей*».

Особливо гостро стоїть питання про спеціалізацію тваринництва, яке відіграє вирішальну роль у забезпеченні населення м'ясом, молоком. Цю галузь найлегше спеціалізувати. Ось чому за останні роки зроблено уже чимало. Так, у республіці до 800 колгоспів спеціалізовано на відгодівлі худоби, а на виробництві молока і м'яса — 493 радгоспи, на вирощуванні овочів і картоплі — 223, на виробництві яєць і пташиного м'яса — 139 радгоспів.

У Черкаській області 29 колгоспів спеціалізуються на виробництві свинини і яловичини. В 1965 році вони реалізували майже третину всього проданого колгоспами м'яса. Собівартість центнера свинини тут становила 66 карбованців 65 копійок проти 105 карбованців 83 копійок у колгоспах області.

Значних успіхів досяг колгосп імені Чкалова Василівського району Запорізької області, який спеціалізується на відгодівлі великої рогатої худоби. На 100 гектарів сільськогосподарських угідь тут було вироблено в 1965 році близько 130 центнерів м'яса собівартістю 64 карбованці 71 копійка проти 102 карбованців 37 копійок в середньому по колгоспах району.

Високу економічну ефективність дає спеціалізація і в птахівництві. Птахофабрика «Південна» Кримської області в 1965 році одержала 48 мільйонів штук яєць, тоді як всі артілі області виробили 41 мільйон штук. При цьому колгоспи на виробництво яєць витратили кормів у два рази і праці в 5 разів більше, ніж птахофабрика.

Спеціалізовані овочеві та овоче-молочні радгоспи здають державі близько половини всіх овочів, що їх заготовляють у республіці. До створення спеціалізованих радгоспів у Київ завозилося 91 тисяча тонн овочів, які постачали всі господарства Київської області і навіть сусідніх областей. Тепер тільки 62 радгоспи здають

у торговельну сітку столиці понад 1160 тисяч тонн овочів і повністю задовольняють потреби міста.

Поряд із зовальною і міжколгоспною спеціалізацією розвивається і поглиблюється внутрігосподарська спеціалізація, яка також дає великий економічний ефект. При внутрігосподарській спеціалізації кожна бригада виробляє один вид продукції. Наприклад, в першій бригаді одержують молоко, в другій відгодовують свиней, в третій — велику рогату худобу і т. д. Така спеціалізація дає змогу добиватися нижчої собівартості продукції і високого рівня рентабельності виробництва. Наведемо кілька прикладів.

У колгоспах Кримської області, які мають спеціалізовані бригади по виробництву молока, середньорічний надій молока від корови становив у 1963—1964 роках 2089 кілограмів, собівартість центнера його — 13 карбованців 60 копійок, затрати праці на центнер продукції — 1,99 людино-дня, а в господарствах з галузевими бригадами відповідно — 1769 кілограмів, 15 карбованців 10 копійок і 2,45 людино-дня.

У спеціалізованих бригадах по відгодівлі свиней собівартість центнера м'яса становила 88 карбованців 51 копійку, затрати праці — 6,77 людино-дня, тоді як в галузевих бригадах відповідно — 103 карбованці 44 копійки і 9,27 людино-дня.

Завдяки внутрігосподарській спеціалізації значних успіхів у розвитку господарства добився колгосп «Зоря комунізму» Хорольського району Полтавської області. Тут кожна з чотирьох ділянок спеціалізується на виробництві певної продукції. Це дало можливість господарству одержувати багато продукції низької собівартості, підвищити рентабельність виробництва. Якщо в 1963 році валове виробництво сільськогосподарської продукції у розрахунку на 100 гектарів сільськогосподарських угідь становило 34,8 тисячі карбованців, то в 1965 році — 55,1 тисячі карбованців. Собівартість центнера приросту живої ваги свиней знизилась з 138 карбованців до 67 карбованців, а затрати кормів на центнер приросту ваги зменшились на 20 процентів. У 1963 році рівень рентабельності виробництва становив 41 процент, а в 1965 році він досяг 63 процентів.

Колгоспи тепер мають можливість, виходячи з твердих планових завдань на ряд років, глибоко зайнятися спеціалізацією свого виробництва.

Спеціалізація господарств ні в якій мірі не суперечить розиткові кількох галузей. Все це залежить від конкретних умов того чи іншого колгоспу. Широкі можливості для дальшої спеціалізації, збільшення виробництва сільськогосподарської продукції, піднесення його рентабельності криються в органічному зв'язку сільського господарства і промислового виробництва.

У Директивах ХХІІІ з'їзду КПРС вказується на необхідність розвивати в колгоспах і радгоспах, а також в міжколгоспних організаціях підсобні підприємства і промисли по переробці сільськогосподарських продуктів, виробництву будівельних матеріалів, тари, товарів народного споживання, головним чином з місцевої сировини і відходів промисловості. Там, де це доцільно, створювати в сільській місцевості сезонні філіали відповідних промислових підприємств. Для цих підсобних підприємств і промислів передбачається виділяти з державних ресурсів технологічне устаткування і механізми, а в разі потреби — сировину, пакувальні матеріали і тару.

Розвиток підсобних підприємств і промислів у колгоспах — перспективна справа. Великий економічний ефект дає будівництво в колгоспах підсобних підприємств по переробці сільськогосподарської продукції. Тепер є багато господарств, в яких добре розвинуто овочівництво, садівництво і виноградарство, але які не мають змоги реалізувати всю продукцію. Частина овочів і фруктів псується або згодовується худобі, особливо у високоврожайні роки, бо не вистачає транспортних засобів.

Щоб вийти з цього становища, треба організувати на місці первинну переробку продукції садів і городів. А для цього слід мати свої заводи, цехи.

Як зазначено в Програмі КПРС, у процесі дальшого розвитку колгоспів і радгоспів посиляться їх виробничі зв'язки між собою і з місцевими промисловими підприємствами, розшириться практика спільної організації різних виробництв. Це забезпечить більш рівномірне і повне використання протягом року робочої сили і виробничих ресурсів, підвищить продуктивність су-

спільної праці і сприятиме піднесенню матеріального та культурного рівня життя населення. Поступово в міру економічної доцільності складуться аграрно-промислові об'єднання, в яких сільське господарство органічно поєднуватиметься з промисловою переробкою його продукції, при раціональній спеціалізації і кооперуванні сільськогосподарських та промислових підприємств¹.

При створенні аграрно-промислових об'єднань розв'язується завдання не лише розвитку продуктивних сил соціалістичного сільського господарства, підвищення його рентабельності, але й поступового переходу колгоспів і радгоспів до комуністичних суспільних відносин, ліквідації соціально-економічних і культурно-побутових відмінностей між містом і селом.

РЕЖИМ ЕКОНОМІЇ —

ВАЖЛИВА УМОВА ПІДВИЩЕННЯ

ПРИБУТКОВОСТІ КОЛГОСПНОГО ВИРОБНИЦТВА

Щоб забезпечити рентабельність колгоспного виробництва, треба всемірно економити матеріальні засоби та кошти. Ще в перші роки Радянської влади В. І. Ленін писав: «Веди акуратно і сумлінно рахунок грошей, хазяйнуй економно, не ледарюй, не кради, додержуй найсуворішої дисципліни в праці, — саме такі лозунги, які справедливо осміювалися революційними пролетарями тоді, коли буржуазія прикривала подібними розмовами своє панування, як класу експлуаторів, стають тепер, після повалення буржуазії, черговими і головними лозунгами моменту»².

Комуністична партія завжди приділяла і приділяє велику увагу боротьбі за суворий режим економії в усіх галузях соціалістичного виробництва. Всі види різноманітної економії у кінцевому підсумку зводяться до збереження робочого часу, до економії праці, тобто означають зростання продуктивності праці.

Режим економії в умовах соціалістичного господарювання, особливо на сучасному етапі комуністичного будівництва, відіграє велику роль у виконанні планів

¹ Див. Програму Комуністичної партії Радянського Союзу, стор. 74.

² В. І. Ленін, Твори, т. 27, стор. 211.

виробництва продукції, у зниженні затрат, у підвищенні рентабельності виробництва.

Якщо погано зберігати та використовувати техніку, допускати втрати врожаю, не по-господарськи витрачати корми, паливе, несвоєчасно провадити польові роботи, то це може завдати великої шкоди господарству, а також призвести до збільшення затрат, підвищення собівартості продукції, зниження рентабельності виробництва.

У здійсненні режиму економії в колгоспному виробництві ще мають місце серйозні недоліки. Про це свідчать такі дані. При збільшенні виробництва валової продукції у колгоспах республіки в 1965 році порівняно з 1964 роком на 485 мільйонів карбованців витрати виробництва зросли на 941 мільйон карбованців, у тому числі на насіння і корми — на 254 мільйони, на добрива — на 18 мільйонів, на утримання машинно-тракторного парку, живого тягла — 97 мільйонів, на накладні видатки — на 125 мільйонів карбованців. Значну питому вагу у витратах виробництва мають видатки на механізовані роботи, утримання живого тягла, амортизацію.

Режим економії вимагає також постійно вдосконалювати форми і методи управління господарством, зокрема скорочувати управлінський персонал і знижувати затрати на його утримання. В багатьох артілях на управлінських посадах утримуються зайві люди. Так, фонд оплати праці адміністративно-управлінського і обслуговуючого персоналу в колгоспах республіки в 1965 році становив 12,4 процента загального фонду оплати праці колгоспників, а в господарствах Херсонської та Кіровоградської областей — 13,8 процента.

Найважливішою умовою в успішному здійсненні режиму економії, зниженні собівартості колгоспної продукції та підвищенні рентабельності виробництва є всебічне впровадження господарського і внутрігосподарського розрахунку.

Господарський розрахунок — це основний метод планового ведення господарства соціалістичних підприємств, що ґрунтується на порівнюванні в грошовій формі затрат і результатів господарської діяльності, на заміщенні витрат за рахунок їх власних доходів, на економії коштів, забезпеченні рентабельності і матеріаль-

ної заінтересованості працівників підприємств у результатах виробництва.

Господарський розрахунок при соціалізмі є об'єктивною необхідною економічною категорією, що ґрунтується на свідомому використанні вимог закону вартості. Плануючи і враховуючи виробничі затрати і готову продукцію у вартісній формі, кожне підприємство прагне добитися того, щоб його індивідуальні затрати на виробництво даного товару були нижчі за суспільно необхідні затрати.

Держава, встановлюючи ціни на продукцію, ніби вказує підприємствам той максимум праці і матеріалів, який вони можуть затратити на одиницю даної продукції. Підприємства, в яких індивідуальні затрати відповідають суспільно необхідним затратам або є нижчими, забезпечують рентабельність виробництва. Таким чином, госпрозрахунок встановлює пряму залежність між фінансово-економічним станом підприємства і результатами їх господарської діяльності.

Проте цей метод господарювання застосовувався і застосовується ще недостатньо. В практиці керівництва колгоспами деякий час на шкоду економічним переважали адміністративні методи. Відповідно до рішень березневого (1965 рік) Пленуму ЦК КПРС XXIII з'їзду партії поставив завдання: «Перевести на повний господарський розрахунок радгоспи і всемірно розвивати внутрігосподарський розрахунок у колгоспному виробництві, розширювати права і підвищувати відповідальність керівників та спеціалістів господарств за результати виробничої діяльності»¹.

Господарський розрахунок ґрунтується на певних принципах економічної діяльності господарств, а саме: окупність затрат і рентабельність виробництва; його господарсько-оперативна самостійність, матеріальна заінтересованість і відповідальність членів колективу за остаточні результати; контроль карбованцем за діяльністю підприємств та їх виробничих ланок.

Всі принципи господарського розрахунку тісно зв'язані між собою і взаємозумовлені. Проте найважливішим з них є забезпечення рентабельності підприємства.

¹ Директиви XXIII з'їзду КПРС до п'ятирічного плану розвитку народного господарства СРСР на 1966—1970 роки, стор. 37.

Організаційною формою залучення всіх працівників господарства до боротьби за здійснення принципів господарського розрахунку, за рентабельність виробництва є внутрігосподарський розрахунок, який являє собою метод організації діяльності окремих виробничих одиниць. Мета його — збільшувати вихід продукції високої якості і знижувати затрати на основі матеріальної заінтересованості колективу в кінцевих результатах своєї праці.

Система внутрігосподарського розрахунку в колгоспах включає ряд ланок, які тісно зв'язані між собою. Ось ці основні ланки: визначення складу госпрозрахункових підрозділів, їх взаємовідносин з правлінням і між собою; розроблення річних виробничих завдань господарським одиницям по виходу продукції і затратах на її виробництво; організація поточного обліку і контролю за ходом виконання госпрозрахункових завдань і підведення остаточних підсумків року; визначення порядку і форм матеріального заохочення працівників госпрозрахункових одиниць по підсумках виконання госпрозрахункових завдань.

На прикладі окремих колгоспів можна показати організацію внутрігосподарського розрахунку і його економічну ефективність. В артілі «Україна» Кривоозерського району Миколаївської області внутрігосподарський розрахунок був впроваджений у 1961 році, коли в господарстві запровадили грошову оплату праці.

Тепер у колгоспі всі бригади, ферми переведено на внутрігосподарський розрахунок. Підрозділи здійснюють виробничу діяльність відповідно до затвердженого правлінням артілі госпрозрахункового завдання. Наприклад, у госпрозрахунковому виробничому завданні бригади плануються врожайність, валовий збір, вартість валової продукції, встановлюються затрати в грошах на гектар посіву, збирання врожаю з розшифровкою по елементах затрат. Для бригад виводиться також планова собівартість центнера продукції. Тваринницьким фермам доводяться завдання по виробництву молока, м'яса або іншої продукції також з розшифровкою по елементах затрат і собівартості центнера продукції.

Госпрозрахункові завдання виробничим одиницям доводяться не пізніше січня. Протягом року правління

колгоспу не рідше одного разу на місяць проводить перевірку виконання цих завдань. Підсумки перевірок обговорюються на засіданнях правління артілі з тим, щоб виявити недоліки і накреслити заходи по їх усуненню.

Окремо враховуються продукція, вироблена госпрозрахунковими одиницями, а також продукти і матеріали, необхідні для виробництва продукції бригадою, фермою або дільницею. Наприкінці року підводяться загальні підсумки виконання виробничих завдань госпрозрахунковими підрозділами. Одержану продукцію оцінюють по плановій собівартості. З цієї суми відраховують фактичні матеріально-грошові затрати бригади або ферми на виробництво продукції і одержують розрахунковий фонд розподілу. Чим більше виробить продукції бригада чи ферма і чим нижчі її матеріально-грошові затрати, тим вищий розрахунковий фонд розподілу.

Результати роботи госпрозрахункових одиниць у колгоспі визначаються шляхом порівняння планового і фактичного виходу продукції, планових і фактичних затрат, зроблених на одержану продукцію. Це дає можливість визначити остаточний результат господарської діяльності всіх підрозділів, суворо додержувати принципу матеріальної заінтересованості колгоспників у результатах їх праці.

У 1965 році в колгоспі «Україна» при підведенні підсумків виявилось, що всі бригади колгоспу перевиконали планові завдання. В першій бригаді процент виконання плану становив 125,4 процента, в другій — 132,8, в третій — 131,8, в четвертій — 110,3 і в п'ятій бригаді — 112,2 процента.

За перевиконання планів виробництва продукції за економію виробничих затрат колгоспники госпрозрахункових одиниць одержують додаткову оплату. В артілі «Україна» ця оплата становить 40—60 процентів від суми зекономлених коштів.

Розподіл коштів, виділених для стимулювання працівників госпрозрахункових одиниць за економію виробничих затрат і перевиконання планів виробництва продукції, здійснюється пропорційно до їх основної оплати праці.

Колгоспники артіль «Україна» наприкінці 1965 року на кожний зароблений карбованець одержали додатково по 62—83 копійки. Трудівники другої, третьої і четвертої бригад, які мають вищі показники порівняно з іншими бригадами, на кожний зароблений карбованець одержали додатково 72—83 копійки, тоді як колгоспники першої і п'ятої бригад — тільки по 62—65 копійок.

За допущену перевитрату трудових, матеріальних засобів і коштів проти встановлених планових завдань правління артілі наприкінці року зменшує бригаді або фермі фонд основної оплати на суму допущеної перевитрати, але не більше 30 процентів фонду оплати праці.

Колгоспники, які без поважних причин не виконали встановленого мінімуму вихододнів на роботу, і ті, хто самовільно залишив роботу в колгоспі, хто своєю працею не сприяв виконанню плану виробництва продукції (брак у роботі, розбазарювання і т. ін.), за рішенням бригадних зборів позбавляються права на одержання винагороди понад встановлений гарантований мінімум.

У залежність від зниження собівартості і підвищення рентабельності виробництва ставиться також зарплата голови і спеціалістів колгоспу. За кожний процент зниження собівартості продукції голові колгоспу та спеціалістам нараховується 1,5 процента їх річного окладу. Це стосується також бригадирів, завідуючих фермами, ветеринарних працівників, агрономів.

Матеріальне стимулювання колгоспників за кращі результати роботи є основною умовою успішного впровадження внутрігосподарського розрахунку. Цей метод сприяє мобілізації творчої активності працівників підприємств, дає можливість використати всі резерви для економії матеріальних засобів та коштів, для збільшення виробництва продукції і підвищення рентабельності господарства. Слід зазначити, що внутрігосподарський розрахунок дає найбільший ефект при грошовій оплаті праці, яка є його міцною основою. Карбованець, який приходить на зміну трудові, робить оплату більш наочною і дійовою.

Завдяки впровадженню внутрігосподарського розрахунку та грошової оплати праці колгоспи за короткий період добиваються великих успіхів у розвитку економіки. Так, у колгоспі «Україна» фонд оборотних коштів

зріс з 301,7 тисячі карбованців у 1960 році до 1670,4 тисячі карбованців у 1965 році, або в 5,5 рази. Фонд авансування становив у 1965 році 500 тисяч карбованців проти 80,7 тисячі у 1961 році. Значно підвищилась оплата праці. В 1965 році вона становила 5 карбованців на людину-день.

Зростання економіки колгоспу дало змогу краще задовольняти культурно-побутові потреби колгоспників. Артіль спорудила палац культури на 600 місць, літній кінотеатр, бригадний клуб на 200 місць, кілька дитячих ясел, триповерхову школу на 640 учнів та ін.

У колгоспі імені Кірова Новоодеського району Миколаївської області грошову оплату і внутрігосподарський розрахунок почали запроваджувати тільки в січні 1965 року, а результати цього зразу позначилися на собівартості продукції. Так, собівартість зернових становила в 1965 році 2 карбованці 70 копійок проти 3 карбованців 40 копійок у 1964 році, соняшнику відповідно — 2,60 проти 3,53 карбованця, молока — 10,61 проти 17,47 карбованця, яловичини — 73 проти 85,03 карбованця, свинини — 89,60 проти 110 карбованців, баранини — 54 проти 90,09 карбованця.

Ось уже п'ять років як у колгоспі імені Калініна Ічнянського району Чернігівської області запроваджено внутрігосподарський розрахунок. Якщо в 1960 році врожайність зернових тут становила 14,6 центнера з гектара, то в 1965 році одержано по 26 центнерів зернових з кожного з 3150 гектарів. Майже вдвічі за цей час збільшилось виробництво продуктів тваринництва. В 1965 році на 100 гектарів сільськогосподарських угідь вироблено по 400 центнерів молока і 78 центнерів м'яса. Грошова виручка артілі за п'ять років виросла з 872 тисяч до 1990 тисяч карбованців, фонд оплати праці — з 465 тисяч до 836 тисяч, а чистий дохід — з 182 тисяч до 743 тисяч карбованців. Значно підвищилась оплата праці. У 1965 році середня оцінка людини-дня становила 3 карбованці 8 копійок проти 1 карбованця 36 копійок у 1960 році.

Впровадження внутрігосподарського розрахунку в колгоспах — вірний шлях підвищення рентабельності колгоспного виробництва, матеріального і культурного рівня колгоспників, бо саме життя, практика комуністичного будівництва цього вимагають.

Успіх боротьби за високий рівень рентабельності колгоспного виробництва у великій мірі залежить від наявності кваліфікованих кадрів спеціалістів, здатних розв'язувати нагрілі питання колгоспного будівництва. У Директивах XXIII з'їзду КПРС по п'ятирічному плану розвитку народного господарства СРСР на 1966—1970 роки ставиться завдання: *«Зміцнити колгоспи і радгоспи кадрами спеціалістів та механізаторів. Одночасно з підготовкою агрономів і зоотехніків розширити підготовку економістів, механіків, електриків, гідротехніків, агрохіміків, спеціалістів з ветеринарії, по захисту рослин та інших спеціалістів сільського господарства. Організувати економічну підготовку і перепідготовку керівників і спеціалістів колгоспів та радгоспів. Створювати умови для їх плідної роботи»*¹.

За останні роки значно поліпшився якісний склад спеціалістів, керівних колгоспних та радгоспних кадрів. Якщо на початок 1955 року в нашій республіці було 37,5 процента голів колгоспів з вищою і середньою освітою, то в 1965 році їх питома вага становила 85 процентів. У колгоспах республіки нині є близько 100 тисяч спеціалістів. У середньому на артілі їх припадає по 10 чоловік.

Дуже гостро стоїть питання про забезпечення колгоспів і радгоспів кваліфікованими кадрами економістів і рахівників. У 1965 році в господарствах Української РСР працювало 9479 економістів-плановиків, 10 736 бухгалтерів і 48 886 рахівників. Але тільки незначна кількість їх має вищу й середню спеціальну освіту. А це, в свою чергу, не дає змоги поставити на належний рівень первинний облік затрат праці і коштів, глибоко аналізувати економіку колгоспів, накреслювати конкретні шляхи та заходи по зниженню собівартості одиниці продукції і підвищенню рентабельності виробництва.

Щоб значно вдосконалити економічну роботу на селі, в 1966—1970 роках у вищих навчальних закладах республіки намічається підготувати 5200 економістів і 5900 бухгалтерів-економістів. Сільськогосподарські технікуми підготовлять 4500 техніків-плановиків і 22 000

бухгалтерів середньої кваліфікації. Це активніше проводитиметься робота по підвищенню економічних знань керівників господарств, бригадирів, спеціалістів, партійних і радянських працівників. Це дасть можливість колгоспам і радгоспам значно поліпшити якість обліку, знизити затрати на одиницю продукції, впровадити суворий режим економії, внутрігосподарський розрахунок і на цій основі добитися значного підвищення рентабельності виробництва, успішно виконати всі завдання, поставлені перед трудівниками сільського господарства XXIII з'їздом Комуністичної партії Радянського Союзу і XXIII з'їздом Компартії України.

* * *

Заходи, вжиті березневим (1965 рік) Пленумом ЦК КПРС, завдання, накреслені XXIII з'їздом Комуністичної партії, розкривають перед трудівниками колгоспних ланів широкі перспективи. Високе трудове напруження, матеріальне стимулювання хліборобів, простір, відкритий для ініціативи, їх діловитості, високої майстерності нині спрямовані на те, щоб одержувати в достатку доброякісної продукції рослинництва і тваринництва при найменших витратах виробництва. Це головне поле боротьби, на що партія звертає увагу партійних і радянських працівників, усіх трудівників колгоспного села. Чим успішніше розв'язуватиметься це завдання, тим вище підноситиметься матеріальний і культурний рівень радянських людей, тим могутішою буде наша Батьківщина, тим швидше ми просуватимемося по шляху до комунізму.

¹ Директиви XXIII з'їзду КПРС по п'ятирічному плану розвитку народного господарства СРСР на 1966—1970 роки, стор. 38.

З М І С Т

<i>Розділ I.</i>	Собівартість продукції — важливий економічний показник господарської діяльності колгоспів	6
	Поняття собівартості. Елементи та структура собівартості сільськогосподарської продукції	6
	Методика обчислення собівартості колгоспної продукції	15
<i>Розділ II.</i>	Рентабельність колгоспного виробництва	29
	Чистий дохід колгоспів та його використання	29
	Норма рентабельності колгоспного виробництва	40
	Ціни реалізації продукції і прибутковість колгоспного виробництва	51
<i>Розділ III.</i>	Шляхи підвищення рентабельності колгоспного виробництва	64
	Інтенсифікація — головний шлях підвищення сільськогосподарства	64
	Спеціалізація і ефективність сільськогосподарського виробництва	86
	Режим економії — важлива умова підвищення прибутковості колгоспного виробництва	91

Бородатий Василь Порфирьевич

СЕБЕСТОИМОСТЬ ПРОДУКЦИИ И РЕНТАБЕЛЬНОСТЬ КОЛХОЗНОГО ПРОИЗВОДСТВА

Политиздат України

(На українському мові)

Редактор Д. Д. Подовжний
Художній редактор Б. О. Тахона
Обкладинка художника В. П. Кузя
Технічний редактор Л. М. Дзубенко
Коректор І. П. Мединська

Здано на виробництво 6/IV 1967 р. Підписано до друку 31/V 1967 р.
Формат 84×103¹/₂. Фіз.-друку. арк. 3¹/₂. Умов.-друку. арк. 6,25.
Обл.-вид. арк. 3,44. Б-Ф 06383, Тираж 9000. Зам. 202. Папір № 3.
Ціна 13 коп. Виявлено оголошено в ЗПІЛ, 1967, поз. 260.

Видавництво політичної літератури України. Київ, Володимирська, 42.

Київська книжкова фабрика Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР, вул. Воровського, 24.

13 коп.

